

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра історії, правознавства та
методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
Тема: ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ НА
ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ТА МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ОРГАНІЗАЦІЇ
ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З ТЕМИ

Виконав:

Ткаченко Михайло Юрійович
спеціальність 014 Середня освіта (Історія)
освітня програма Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

кандидат філософських наук, доцент
Артюх В'ячеслав Олексійович

Допущено до захисту
«   » _____ 2023р.

Завідувач кафедри

_____
(підпис, ініціали, прізвище)

Дата захисту: «   » _____ 20__ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

Глухів
2023

Зміст

Вступ.....	3
Історіографія питання	5
Розділ 1 Суспільно-політичне життя західної України на початку ХХ століття.....	6
1.1. Повстання робітничих верств населення на початку 1900-х років.....	6
1.2. Діяльність організацій «Січ», «Сокіл».....	8
1.3. Боротьба за Український університет у Львові.....	12
Розділ 2 Дослідження діяльності політичних партій Західної України.....	20
2.1. Українська соціал-демократична партія	23
2.2. Українська національно-демократична партія.....	26
2.3. Українська радикальна партія.....	33
2.4. Християнсько-суспільна партія.....	42
2.5. Комуністична партія Західної України.....	44
2.6. Польські політичні партії на Заході України.....	51
Розділ 3 Методичні аспекти вивчення теми в шкільному курсі історії України.....	58
3.1. Методичні рекомендації.....	58
3.2. План конспект з уроку історії України 9 клас.....	67
Висновок	70
Список використаної літератури	72

ВСТУП

Актуальність теми дослідження:

На початку ХХ століття політичне життя на території Західної України було дуже складним і динамічним. Західна Україна того часу стала ареною для боротьби за національну незалежність. Різні політичні групи та національні рухи активно працювали на визволення своєї землі від іноземного владарювання.

У 1918 році в Україні проголошено незалежність, але цей період був відзначений багатьма конфліктами і протистояннями. Західна Україна перебувала під впливом різних сил і країн, таких як Польща, Австро-Угорщина, Румунія та інші. Відбувалися територіальні претензії, боротьба за владу та території, що сильно ускладнювало життя та політичну ситуацію.

Українські національні рухи та політичні партії активно діяли, проте в контексті геополітичних перемін та конкуренції це було важкою задачею. Такі події, як Перша світова війна, розпад Австро-Угорщини, Польсько-українська війна та інші конфлікти, мали значний вплив на політичну карту регіону.

Сьогодні це дослідження залишається актуальним для розуміння формування національної та політичної ідентичності західної України та її взаємовідносин з сусідніми державами, та може допомогти у вивченні політичного життя Західної України на початку 20-го століття та краще зрозуміти формування національної ідентичності, політичні та соціальні процеси, а також взаємодію різних культурних та політичних впливів.

Мета дослідження

Аналіз життя та боротьби за незалежність українського народу, який входив до складу Австро-Угорщини а потім і Польських земель. Виявлення методів та прийомів, які допоможуть вчителям застосовувати матеріали теми на уроках історії України.

Дослідницькі завдання:

1) Дослідити та проаналізувати діяльність різних політичних партій на території західної України, які діяли на початку двадцятого століття.

- 2) Дослідити діяльність різних історичних постатей, які входили до складу політичних партій.
- 3) Побачити результати та причини розпаду політичних партій того часу.
- 4) На основі отриманих даних скласти план уроку для учнів 9 класу, та розробити сучасні методичні підходи до вивчення теми в закладах ЗЗСО.

Об'єктом дослідження виступала діяльність політичні партії України, Польщі, та Росії. Історичні постаті, які приймали участь у створенні та розвитку партій.

Предметом дослідження було розвиток політичних партії та вплив політичних діячів на історію того часу.

Методи дослідження: Для даного дослідження застосовувались системні підходи до вивчення історичних подій і явищ у їх взаємодії.

Використовувались методи синтезу та аналізу, історико-систематичний, порівняльний, та бібліографічний метод.

Структура магістерської роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які складаються з історіографії питання, дослідження діяльності партії, та методичних аспектів з вивчення теми на уроках історії. Висновку та списку літератури.

Джерельна база

Значну частину дослідження кваліфікаційної роботи становлять записи партійних з'їздів, архівні матеріали партій, записи діяльності політичних партій та окремих членів партій.

Також було взято до уваги наукові праці істориків, які приймали участь у політичному житті того часу та записи інтерв'ю з людьми, які жили в той час.

Апробація:

Участь українських політичних партій в селянському повстанні на Галичині та Буковині на початку ХХ століття. *Студентські історичні студії*. Випуск 10.

Історіографія питання

Історія ХХ століття.

Серед істориків того часу можна виділити такі постаті як Левицький Кость Антонович, український політичний діяч, історик та публіцист. Ще під час життя він став співзасновником української національно-демократичної партії, згодом на початку першої світової війни очолив головну українську раду, яка слугувала центром захисту інтересів українців Австро-Угорщини. Написав такі роботи як: “Історія політичної думки галицьких українців 1848—1914” та “Історія визвольних змагань галицьких українців в часи світової війни 1914—1918 рр.” які були основані на його споминах та особистих документах.

Троян Михайло Васильович, український історик, який досліджував історію національно-визвольних рухів в Угорщині та на Закарпатті. До теми політичного життя на заході України написав “40 незабутніх днів: (З історії боротьби за владу Рад на Закарпатті в 1919 році)”.

З сучасних науковців вивченню та дослідженню діяльності політичних партій західної України можна виділити таких науковців як Красівський Орест Якубович який вивчав відносини між Україною та Польщею.

Розділ 1

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

1.1. Повстання робітничих верств населення на початку 1900-х років

На початку 20 століття в Австро-Угорській імперії значно активізувалося суспільно-політичне життя. Для Галичини основним залишалось польсько-українське протистояння. Завдяки діяльності українських політичних партій, культурно-освітніх товариств громадських організацій, із селян сформувалося свідоме щодо своїх політичних інтересів українство. Політична боротьба поєднувалася із соціальними протестами робітників і селян. Одночасно тривала робота з організації українського національного життя: стабільно діяла мережа культурних, освітніх, наукових установ тощо. Результати українського руху в Галичині у відстоюванні своїх національних інтересів, досягнутих наприкінці дев'ятнадцятого, на початку двадцятого століття, свідчили про набуття ним загальноукраїнського характеру. В наслідок чого на початку двадцятого століття відносини України та Польщі в Галичині загострилися.

У 1900 р. українські громадські діячі проводили в Буковині та Галичині багато народних зібрань під гаслами поділу Галичини на польську та українську частини та приєднання до останньої українських земель Буковини. Селяни, які знайшли підтримку у Українській національній демократичній партії та Русько-української радикальної партії, розпочали масовий селянський страйк у великих маєтках Східної Галичини, вимагаючи збільшення платні та покращення процесу еміграції. В кінці липня протести вже охопили понад 500 сіл у 26 повітах, де приймали участь близько 200 тис. селян і сільськогосподарських робітників. Реагуючи на ситуацію, що складалася у галицькому селі, один із лідерів Української націонал-демократичної партії В'ячеслав Будзиновський під час Народного з'їзду, що відбувався 25–26 грудня 1901 року у Львові, виголосив доповідь, у якій закликав вести проти агресивної політики політичних

противників гостру боротьбу через страйки та бойкот. Саме В. Будзиновський уперше запропонував вести політичну боротьбу відмовою селян працювати.

Українські політичні партії висловили підтримку страйкарям. Народний комітет Української національної демократичної партії назвав страйк законним і загальноприйнятим способом боротьби за свої права та закликав селян зберігати спокій і не піддаватися на жодні провокації. Крім того, партія закликала українську інтелігенцію не стояти осторонь та допомагати українському селянству, а також нагадали повітовим організаціям української національної демократичної партії про потребу опікуватися страйковими комітетами. Народний комітет УНДП опікувався збором матеріалів для роз'яснення економічних причин страйків і спорядив спеціальні слідчі комісії на місця для фіксації дій влади, зокрема судів, військ, жандармерії, щодо страйкарів. Для захисту селян, які зазнали судових переслідувань за активну участь, організовано безкоштовну адвокатську допомогу.

Водночас галицькі русофіли виступили проти страйку, побоюючись, що він перекинеться на територію Російської імперії. Представники москвофільської «Руської Ради» назвали селянський страйк «роботою дурисвітів соціалістів всілякої масті» і закликали руських селян не слухати «тих підлих агітаторів, бо ті наразять їх на дуже шкідливі наслідки».

З 1902 року поодинокі протести почали перетворюватись на організовані страйки. Набувши характеру соціального й національного протесту. Окрім відмови працювати, учасники селянського страйку підпалювали панські хутори, двори й ліси. Згодом страйк було придушено за допомогою жандармських загонів і військових. За участь у страйку було заарештовано понад 4 000 селян, більшість з них були засуджені на ув'язнення. Селянам, які виявили солідарність і дисциплінованість, поміщики були змушені бути піти на поступки.

Підбиваючи підсумки селянських страйків з 1902 року, загалом боротьба закінчилася перемогою селян: у 75 % випадках цілковитою, у 20 % громад так і не домовилися із землевласниками і страйки тривають, у 5 % страйкарі не

добилися жодних поступок та повернулися до праці на старих умовах. Селяни добилися підвищення грошової платні від 60 до 100 %, а в окремих випадках на 120 %. А ще й зменшення ціни на паливо, право випасати худобу в лісах та стернях поміщицьких землеволодінь. Результати страйків та сезонна еміграція на роботи до Німеччини, на які з 1093 року виїхало до 80 000 осіб, підірвали шляхетське землеволодіння. Щоб врятуватися від краху, землевласники були змушені поділити землю поміж місцевих селян і спроваджених ними польських колоністів, унаслідок чого 140 000 гектарів землі перейшло до селян.

Згодом дедалі частіше на мітингах і страйках українських селян та робітничих, окрім економічних, звучали й політичні вимоги.

Завоювавши у 1907 р. загальне виборне право до віденського парламенту, трудящі Галичини в 1908-1914 рр. розгорнули боротьбу за загальне виборче право й до галицького сейму. Галичина делегувала до австрійського парламенту 20 українців – переважно соціал-демократів та радикалів.

1.2. Діяльність організацій «Січ», «Сокіл»

Перша в Галичині фізкультурно-спортивна організація «Січ» була заснована українським політично-громадським діячем, адвокатом і публіцистом, основоположником і одного із засновників Української радикальної партії та Селянсько-радикальної партії Східної Галичини, організатором січового-стрілецького руху Кирилом Трильовським, як його ще називали «січовим батьком», 5 травня 1900 р. в с. Завалля Снятинського повіту. На сьогоднішній день знаходиться у Івано-Франківській області.

Організаційною надбудовою «Січей» були повітові «Січі», а з 1908 р. перетворились на центральні, яке було засноване у Станиславові. До Головного січового комітету входили такі діячі як Кирило Трильовський, який виступав головою комітету, Іван Сандуляк-Лукини, який був його заступником, та одним з співзасновників Української радикальної партії. 1912 року організація була переіменована у Львові на Український Січовий Союз.

Товариство "Січ" виникло на Галичині для того, щоб розвивати силу і зміцнювати дух молодого покоління. Самі учасники організації вирізнялися колоритними атрибутами – розтягали через плече малинові стрічки, носили гуцульські топірці. Юнацтво, яке виховала "Січ", стало резервом для захисту Української держави. Згодом члени стрілецької секції створили легіон Українських січових стрільців.

Напередодні Першої світової війни в Галичині вже діяло понад 900 первинних організацій «Січей», в яких налічувалося близько 80 тис. членів. Вони були зобов'язані працювати над своїм фізичним і моральним оздоровленням, дотримуватися національного одягу, приходити на спортивні змагання і свята в одностроях, з малиною стрічкою через плече. Сільські і повітові «Січі» мали свої прапори. У роботі товариств наголошувалось на необхідності розвивати історичні традиції українського народу, навіть назви керівників різних відділів і структурних підрозділів називались, як на Запорозькій Січі.

Найбільш масовими виховними формами діяльності «Січі» було проведення сільських, повітових і крайових демонстрацій та спортивних змагань. У спортивному святі, проведеному у Львові в 1914 р., брали участь близько 12 тис. членів «Січі», «Сокола», «Пласту», а також представники чеських, хорватських, словенських і румунських спортивних товариств. Такі масові заходи сприяли патріотичному і фізичному вихованню української молоді. У 1913 р. була заснована стрілецька секція «Січі» для бойової підготовки молоді, частина якої в серпні 1914 р. вступила добровольцями в Легіон українських січових стрільців і пізніше відіграла активну роль у формуванні Української Галицької армії та в боротьбі за українську державність

«Сокіл» — українське патріотичне спортивне та руханкове товариство. Засновані в різний час у Галичині та Наддніпрянщині. Зразком товариства стали чеські та польські патріотично-гімнастичні товариства на теренах тодішньої Австро-Угорщини. Діяла організація починаючи з 1894 по 1940 роки.

Першим головою товариства став Нагірний Василь Степанович, український галицький архітектор та громадський діяч. Метою товариства «Сокіл» було виховання в українському народі єдність, народну силу й почуття честі шляхом плекання фізкультури, а разом з тим витривалість, рухливість, підприємність, розуміння праці у спільному гурті, дисципліну.

За ініціативою Альфреда Будзиновського, громадського діяча та краєзнавця, «Сокіл» поряд руханками і змаганнями присвятив увагу пожежній справі, мандрівництву, а також фехтуванню, наколесництву (велосипедному спортові), з 1912 р. — вправам у стрілянні. Великі заслуги для розбудови «Сокіл» поклав Іван Боберський, з 1901 р. — керівник учительського гуртка «Сокіл», 1908 р. — голова товариства «Сокіл». Тоді ж «Сокіл» поширив свою діяльність на всю Галичину: по містах виникли переважно руханкові філії «Сокіл» (перший засновано 1902 р. у Станиславові), по селах — руханково-пожежні філії.

Якщо порівнювати, то товариство "Сокіл" мало радше загальнослов'янський характер — формувалося за прикладом чеських, польських ініціатив. Натомість "Січ" мала виразну національну спрямованість. "Січовики" вирізнялися й одностроями. Вони носили стрічки із написом "Січ". Ще одним атрибутом були гуцульські топірці.

Сама ідея січового товариства ґрунтувалася на відновленні традицій козацтва. Керівники першого створеного осередка Микола Неделько та Танас Семак мали козацькі звання — кошового отамана й осавула.

Зі слів мешканців Західної України, які ще застали часи, коли спортивні товариства лише починали свою діяльність, «всі українські спортивні товариства того часу вели схожу діяльність: виховну та культурно-просвітницьку. Спілкуючись зі старожилами, дослідники помітили: люди з плином часу забувають, яка саме організація діяла в їхньому селі, не розмежовують їх. Іноді "Січ" плутають із "Соколом" або з "Лугом".

Більшість організаторів "Січі" належали до Української радикальної партії. Кирило Трильовський був одним із найвпливовіших її членів. У пісні "Про Січ славно, Запороже" він писав:

Нехай знають вороженьки,
 Що козацький дух не вмер,
 Що як давно процвітав він,
 Так цвите він і тепер.
 А що батькам не удалось,
 Ми довершим залюбки,
 Впаде ворог, коли грянуть
 Радикали-козаки.

– З кожного села приїжджали. Цілий стадіон був зайнятий тими січовичками і січовиками. Хлопці були в одному місці, а дівчата – в другім. Тут хлопців вчили, а тут дівчат. Всі приїжджали на ту науку, а потім на виступ, – розповідала про діяльність товариства в селі Шоломия, що неподалік Львова, Софія Легендзевич.

Осередки "Січі" сприяли розвиткові кооперативного руху, займалися освітою молоді, пропагували фізичну культуру, організовували протипожежну сторожу. Селами їздили інструктори, навчали "січовиків" спортивних вправ. Згодом наставницькі функції переходили до самих селян. Пані Легендзевич пригадувала, як виконувала обов'язки чотової і робила руханку з дітьми.

Концерти "січовиків" збирали велику аудиторію. Чоловіки вправлялися із топірцями, а жінки – зі стрічками та хустинами. Поява кінних загонів із малиновими прапорами зачаровувала присутніх і створювала аналогію, немовби в'їжджає козацтво.

Члени руху брали участь у театральних дійствах. Року 1910 при товаристві "Січ" у селі Красноїлля на Верховинщині виник театральний гурток. Його натхненником був Гнат Хоткевич. Гуцульський самодіяльний театр успішно гастроллював Галичиною і Наддніпрянщиною. А 1914 року виступив у Москві.

Майже щороку відбувалися великі крайові січові свята: у Коломиї (1902, 1903, 1906), у Станіславові (1904, 1911), у Снятині (1912). Великий здвиг активістів "Сокола" й "Січі" пройшов у Львові 1911 року. У червні 1914 року відбулася ще більша спільна акція двох організацій, присвячена 100-річчю від дня народження Тараса Шевченка.

Польська влада не толерувала діяльності товариства "Січ". Після 1919-го українців, які брали участь у розбудові січового руху, переслідували. Дідичі та урядовці називали товариство "новітнім гайдамацтвом". У Снятинському та Косівському повітах звільнили з роботи понад 20 вчителів, які допомагали місцевим осередкам. За носіння топірців і стрічок карали грошовими штрафами й арештом від двох до п'яти діб.

Російські сили теж не були зацікавлені в національному пробудженні українців і намагалися нашкодити діяльності патріотичних організацій Галичини та Буковини, і "Січі" також.

Всупереч утискам із середовища "Січей" вийшли тисячі молодих людей, які на все життя зберегли січову виправу, виховання та громадську активність.»

(Зі статті «У вишиванках і з топірцями: як товариство "Січ" виховувало патріотичну молодь»)

1.3. Боротьба за Український університет у Львові

Львівський університет був заснований у 1784 році австрійським урядом. До 1870 року викладання проводилося німецькою мовою, враховуючи культурні та освітні потреби польського та українського населення Східної Галичини. Щоб підготувати студентів до навчання в університеті, було створено ще ліцей з богословсько-філософськими предметами, які викладали польські та українські професори.

У 1818 році університет тимчасово припинив свою діяльність. Тоді на його місці функціонував лише ліцей. Під час цієї перерви ліцей було

перетворено на університет, а академічну гімназію, яка тепер стала польсько-українською, зайняла місце ліцею.

У виданому в 1848 році розпорядженні віденський уряд висловив свій погляд на національне призначення Львівського університету. В розпорядженні стверджувалося, що викладання німецькою мовою вважається тимчасовим, поки не будуть знайдені професори, які зможуть викладати предмети мовою народів, що проживають на території. На той момент перетворення Львівського університету на польсько-український розглядалося як вже вирішене питання. Таке бачення мали і самі члени університетської корпорації.

Однак після Австрійські політики окрім заяв про наміри ввести українську мову в університет нічого не зробила для пошуку та впровадження планів з пошуку здібних викладачів, які могли б поступово впровадити викладання різних університетських предметів українською мовою. 1849 року австрійська знать запровадили лише кафедри з української та польською мовою й літературою на філософському, богословському факультеті та пастирського богослов'я з викладанням польсько-українською мовою. Що до інших галузей предметів, то там було продовжено викладання тимчасово німецькою мовою і на далі. Австрійський уряд згадав про українську мову лише в 1860-ті рр., коли знову постало питання про націоналізацію галицьких університетів.

1861 р. в Краківському університеті почали застосовувати викладання деяких предметів польською мовою замість німецької. Львівський університет уряд призначив знову ж для русинів, проте з огляду на відсутність у ньому професорів відповідної спеціалізації, крім богословського факультету, де викладання здійснювалося, нейтральною латинською мовою, збереженою і згодом, уряд не запровадив тут української мови в тих межах, як зробив це в Кракові з польською, а заснував лише кілька паралельних кафедр з русинською мовою викладання на юридичному факультеті.

На кінці XIX століття Львівський університет мав чотири факультети: богословський, філософський, правничий і медичний. На ньому навчалось понад 3000 студентів, з яких близько 600 були українцями. Незважаючи на

двомовний статус, польська була мовою викладання, іспитів та адміністрації. Лише лекції з української історії, літератури та окремих правових і богословських дисциплін проводились українською мовою.

Однак наприкінці XIX ст. Галичина все ще була найменш розвиненою в освітньо-культурному аспекті краєм Австрійської монархії. За даними перепису 1900 р., із 7, 3 млн. населення краю читати і писати вміло лише 2, 22 млн., а число людей, які не знали письменність сягало 2/3 населення. [3.3]

Михайло Грушевський, який в період з 1894 по 1914 роки обіймав посаду професора Львівського університету та був головою Наукового товариства імені Тараса Шевченка від 1897 до 1913 року, виступав як свідок та сучасник багатьох подій, пов'язаних із українським університетом у Львові. Як визначний представник українського національного руху, він розглядав університетські питання як питання "національної справедливості". За його переконанням, з кінця 90-х років XIX століття польський статус львівського університету, підкріплений університетською автономією та підтримкою місцевої влади, вже не відповідав вимогам та можливостям українців, які значно зросли наприкінці XIX століття.

Наукове товариство імені Тараса Шевченка активно готувало кадри для можливого зайняття вакансій на університетських кафедрах. Проводилися переговори із українськими викладачами з Російської імперії. У 1894 році була відкрита кафедра "Всесвітньої історії зі спеціальним ухилом на історію Східної Європи" з українською мовою викладання, яку очолив історик Михайло Грушевський. У 1900 році розпочала свою діяльність кафедра мови і літератури під керівництвом Кирила Студинського. Початкові невдоволення існуючим станом справ висловлювали студенти, що визначило початок організованого протистояння.

14 липня 1900 року відбулося студентське віче, під час якого учасники висловили підтримку ідеї самостійності українського народу. Офіційна влада у Відні не відреагувала офіційно на меморіали або це віче. Студенти

продовжували проводити мітинги, і справа набула загальнонаціонального рівня, оскільки українські парламентарії просували її в Державній Раді та уряді.

13 липня 1899 року відбулося віче українських студентів австрійських університетів, де депутат від Української Націонал-демократичної партії Лонгин Цегельський оголосив про намір створення окремого українського університету, а не лише українських кафедр у існуючому університеті. Через два роки, 19 листопада, депутат Юліан Романчук виступив у австрійському парламенті з пропозицією представити проект закону про створення українського університету у Львові та про утворення в ньому паралельних кафедр із українською мовою викладання.

У середовищі польських викладачів та студентів набували популярності крайньо-праві ідеї польських національних демократів, що виключало будь-які компроміси з українцями. За їхньою думкою, українізація існуючого університету, а тим більше створення окремого українського, загрожували "польському стану посідання" в Галичині. Для поляків університетське питання перейшло з освітнього на національно-політичний рівень.

Оскільки вимоги студентів не були виконані, а сама проблема залишалася невирішеною, загострення конфлікту стало лише питанням часу. У березні 1900 року відбулася перша сутичка між польськими та українськими студентами Львівського університету, пов'язана з вирішенням питання вимог щодо української мови. Студентський рух розширював свої вимоги, виходячи за рамки мовних питань.

Проблема української мови залишалася невирішеною ні на рівні університету, ні на рівні уряду, що призводило до загострення ситуації. 19 листопада 1901 року, коли Юліан Романчук виступав в парламенті, українські студенти провели віче в приміщенні університету, не дотримуючись заборони ректорату. Це зібрання завершилося співанням гімнів "Ще не вмерла" та "Не пора", а потім — відрахуванням кількох студентів.

Наступне зібрання 1 грудня того ж року прийняло рішення залишити Львівський університет і перейти на навчання до інших університетів імперії.

Це призвело до виходу з університету 440 українських студентів. Оскільки Чернівецький університет відмовився приймати їх, вони продовжили навчання у Відні, Празі, Кракові.

Вихід українських студентів з університету отримав значний резонанс. Було створено спеціальний фонд для фінансової підтримки студентів, щоб вони могли продовжити навчання поза межами Львова. Цю акцію підтримав греко-католицький митрополит Андрей Шептицький, який особисто забезпечував утримання студентів-богословів.

Навіть при відсутності конкретних результатів на молодіжному з'їзді, що відбувся у Львові 25-27 липня 1902 року, прийнято рішення про повернення до Львівського університету, оскільки діалог з урядом у Відні не був розпочатий до припинення сецесії.

Цей досвід сецесії суттєво вплинув на подальший розвиток українського руху. По-перше, він продемонстрував мобілізаційні можливості українського національного руху через збір коштів та обговорення питання українського університету на вічах у різних селах.

По-друге, студентське життя стало більш політизованим, відбувалася активізація учнів гімназій, і багато з них, під впливом сецесії, відчували себе українцями. Сам історик Іван Крип'якевич свідчив, що він сам формував свої політичні погляди, спостерігаючи за діяльністю "Академічної громади" та під враженням сецесії.

По-третє, українці стали активніше розвивати альтернативні офіційним інституціям. Студенти подали петицію до австрійського парламенту про утворення приватного українського університету в Львові, збір коштів на який планувалося проводити шляхом добровільного податку.

20 березня 1902 року Михайло Павлик виступив із доповіддю "Вільний український університет" на засіданні філологічної секції НТШ. Проте ідею приватного університету не підтримали всі, оскільки він не мав офіційного статусу. Водночас влітку 1904 року Михайло Грушевський організував курси

українознавства в Львові, а весною 1905 року Археографічна комісія НТШ, за його ініціативою, відновила свою діяльність.

Ситуація на Львівському університеті продовжувала загострюватися. Незважаючи на те, що частина студентів польської та єврейської національності стала на бік українців, головна студентська організація поляків під назвою "Академічна читальня", працювала на збереження статусу закладу як польського університету. Збори польських студентів, які пройшли 28 листопада 1901 року засудили акції українців, а університет було проголошено "надбанням польської культури". Польська преса розглядала дії українських студентів як політичні процеси і не визнавала їхніх вимог.

У березні 1902 року польська преса різко відреагувала на мінімальний прогрес у використанні української мови. Станіслав Гломбінський випустив брошуру з промовистою назвою "Замах на польський університет у Львові", в якій він критикував вимоги українських студентів та підтримував ідею польського університету.

Польське суспільство відхилило пропозицію заснувати український університет саме у Львові, вважаючи це символічно важливим. Українці також відмовлялися від відкриття свого закладу на околицях. Загострення конфлікту досягло свого піку після нападу українських студентів на одного з представників Львівського університету 16 жовтня 1903 року.

У жовтні 1905 року університетська "Організація для університетських справ" була створена студентами, що об'єдналися для захисту своїх прав та вимог до використання української мови. Студент Павло Крат відзначився активною участю в протестах, включаючи проведення "бучі" в січні 1906 року, під час якої було захоплено приміщення університету та піднятий синьо-жовтий прапор.

Наслідком цих подій стали затримання та пізніше випуск студентів. Справа отримала назву "справа ста". Збірні зусилля українських адвокатів не дозволили справі дійти до суду. Студенти в оголошеному голодуванні вимагали своєї вільної дії та справедливого суду. Під тиском західної преси 27 лютого

1906 року затриманих відпустили, але ситуація ще більше радикалізувалася. Ці події стали важливим етапом в історії боротьби за український університет у Львові.

У 1907 році конфлікт навколо Львівського університету досяг критичної точки, і ідеї польських ендеків отримували все більше підтримки від різних верств суспільства. Підтримку польським позиціям в цій справі виявляли керівництво університету, міська рада, сейм та студентські товариства. 3 березня 1907 року відбулося віче на захист польського характеру університету, в якому взяли участь представники різних соціальних груп.

Намісник галицької провінції, граф Анжей Потоцький, виступив проти українського університету, розглядаючи його як потенційну загрозу польській імперії. Це призвело до ще одного конфлікту 14 грудня 1907 року, під час якого студенти виступили проти політики використання польської мови замість латини під час імматрикуляції.

У 1908 році справи в Галичині прийняли новий оберт під впливом зовнішніх факторів. З одного боку, депутати від "малих народів" Австро-Угорщини виступили за створення національних університетів, що створило можливість для українців отримати більшу підтримку в Державній Раді. З іншого боку, "Боснійська криза" викликала австрійсько-російське загострення, і центральна влада вирішила підтримати лояльних політиків Галичини для збереження міжнаціонального миру.

Урядовий закон про загальне виборче право 1907 року також посилив позиції українських парламентаріїв. Після 1907 року українці отримали більше представництва в парламенті, і вимога щодо українського університету стала більш дієвою. Представники Львівського університету Станіслав Дністрянський та Олександр Колесса стали депутатами, і вимога утворення українського університету була включена в програму "Руського клубу" в парламенті. 28 червня 1910 року митрополит Андрій Шептицький виступив в Палаті Панів на захист права українців навчатися рідною мовою.

Зрештою, депутати українці дійшли згоди про те, що в разі заснування українського університету у Львові існуючий залишився б польським. НТШ, в такому разі, планували реорганізувати на академію. Кульмінацією силового протистояння українських і польських студентів стало заворушення 1910 року, яке закінчилося вбивством одного з учасників — українця Адама Коцка.

наслідок боротьби за український університет вивів більш легальний і політичний шлях. Різні компромісні варіанти були запропоновані, але домовленості так і не було досягнуто. Українці настоювали на відокремленні "своїх" кафедр, навколо яких, за їхніми вимогами, протягом 5 років мав би сформуватися повноцінний університет. З іншого боку, поляки протестували проти вилучення будь-яких наукових ресурсів з існуючого університету на користь українського.

Уряд спробував відтермінувати створення українського університету, спочатку на 10, а потім на 6 років. Переговори до 1916 року не дали результатів, і в 1913 році угода стосовно відкриття українського університету не була досягнута. Протиопозиційні позиції і конфлікти лише загострилися.

Напередодні Першої світової війни, на початку 1914 року, за тиском уряду вдалося досягти українсько-польського порозуміння. Ця угода передбачала відкриття українського університету у Львові та реформу Сейму. Однак ці плани втілилися лише наприкінці війни, коли у 1918 році Українська Народна Республіка проголосила свою незалежність.

Тривалі та складні перемовини та боротьба визначили шлях до відкриття українського університету у Львові, який став важливим культурним та освітнім центром для українців Галичини.

Розділ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

На західній частині України на початку ХХ століття функціонувало різноманіття політичних партій, які можна умовно поділити на ліворадикальні, праворадикальні та центристські орієнтації. Ліворадикальні партії переважно втілювали ідеї громадянського соціалізму чи марксизму. Варто зазначити, що українські партії лівого спрямування на Заході в основному розвивалися як політичні рухи молодшої інтелігенції, яка перебувала під впливом русофільства та націоналістичних ідей.

Представниками марксизму в суспільно-політичному житті України були Сергій Подолинський та Микола Зібер, активні учасники громадсько-просвітницької діяльності Київської громади. Вони внесли визначний внесок у розвиток лівої української суспільно-політичної думки. Окрім того, Михайло Драгоманов, хоча критично ставився до ідей марксизму, відіграв важливу роль у розвитку громадянського соціалізму, який він пропагував, і спрямовував його національно-культурні аспекти.

Ідеї громадянського соціалізму та марксизму впливали на політичні програми партій. Русько-українська радикальна партія, яка була першою українською політичною партією, мала програму, що перебувала під впливом марксизму. Юліан Бачинський, марксист і представник цієї партії, автор твору "Україна irredenta" (1895), сформулював ідею української незалежності за допомогою марксистської методології.

Загалом, ліворадикальні партії на заході України взяли на озброєння ідеї соціалізму, громадянського соціалізму та марксизму, включаючи концепції національно-культурної автономії та національного визволення.

Із теорією класової боротьби на території Західної України перетинався етнічний фактор, інколи приводячи до несподіваних результатів. Етнічне розмаїття краю відіграло значну роль у формуванні культурних та політичних

особливостей. Еволюція та діяльність західноукраїнського ліворадикального руху привела до цікавого сплаву марксистської філософії з українським національним питанням.

Важкі соціально-економічні умови сприяли зростанню популярності серед селян та робітників ідей загальної рівності та припинення експлуатації. Громадсько-політичне життя Галичини формувалося в умовах гострого соціального протистояння, оскільки більшість населення становили малоземельні селяни (площа наділу до 5 гектарів). Крім того, край вирізнявся етнічною строкатістю та переважанням у містах неукраїнського елемента. Поляки та євреї становили відповідно 15 % та 10 % від населення загалом і утворювали більшість серед міських жителів. Внаслідок цього західноукраїнські ліві партії намагалися розширити соціальну базу за рахунок селянства, зважаючи на невелику кількість українських робітників у порівняно нечисленному західноукраїнському промисловому пролетаріаті. Поширення соціалістичних ідей серед західноукраїнського населення значно випереджало формування західноукраїнського пролетаріату.

Протягом 1920-х років, на фоні поглиблення кризи парламентської демократії в Європі, у західноукраїнському суспільстві відбувається поширення двох антагоністичних ідеологій: інтегрального націоналізму та комунізму. Важкі соціальні умови, розчарування в політиці західноєвропейських демократій, які погодилися з польською окупацією Галичини, зумовили зростання популярності нових ідей. Із європейських держав лише УСРР та РСФРР висловили протест проти анексії Західної України Польщею. Крім того, зростання ліворадикальних настроїв серед населення Галичини відбувалося завдяки успіхам національно-культурної політики в УСРР протягом 1920-х років. Досягнення українізації в УСРР були особливо відчутними на фоні незадовільного становища українців у Польщі. Населення Західної України зазнавало полонізації в той час, як у СРСР кількість україномовних навчальних закладів зростала. У 1925 р. в УСРР налічувалося понад 10 тисяч україномовних шкіл на 25 млн. населення, а в 1930 р. вже 14 тисяч. Протягом

1920-х років в УСРР доступ до освіти отримали діти селян та робітників, а в Польщі українське шкільництво перебувало в катастрофічному стані. У 1926-1927 рр. у Західній Україні діяло лише 925

Населення Західної України зазнавало колонізації в той час, як у СРСР кількість україномовних навчальних закладів зростала. У 1925 р. в УСРР налічувалося понад 10 тисяч україномовних шкіл на 25 млн. населення, а в 1930 р. вже 14 тисяч. Протягом 1920-х років в УСРР доступ до освіти отримали діти селян та робітників, а в Польщі українське шкільництво перебувало в катастрофічному стані. У 1926–1927 рр. у Західній Україні діяло лише 925 українських шкіл на 6 млн. населення, і ця кількість постійно скорочувалася. Соціальна нерівність поєднувалася з асиміляційною політикою польського уряду та ігноруванням національно-культурницьких вимог українців. Режим «санації» (авторитарний режим у Польщі, який було запроваджено в умовах кризи парламентських інститутів) був далекий від демократичних ідеалів.

У період польської окупації значна частина західноукраїнського суспільства перебувала в пошуку нових ідей та орієнтацій. Ліві партії на Заході України намагалися запропонувати альтернативу, засновану на встановленні суспільної власності. Багато учасників українського лівого руху виявили еволюцію у поглядах, переходячи від українського націоналізму до інтернаціоналізму.

Етнічне розмаїття та національне пригноблення стали важливими чинниками, що впливали на діяльність лівих західноукраїнських партій. Це призвело до постійних дискусій про взаємодію марксизму та національного питання, а також про співвідношення інтернаціоналізму та патріотизму. Соціальні та національні питання стали нерозривно переплетеними у діяльності українських лівих партій, які не бачили суперечності між захистом національних інтересів українських селян та соціалізмом. Ці партії намагалися зосередитися на боротьбі проти соціальної експлуатації, утверджуючи, що національне пригноблення є результатом несправедливих соціальних умов.

У XIX – на початку XX століття чимало українських громадсько-політичних діячів сприймали спільну боротьбу з поляками за соціальне та національне визволення, серед них варто відзначити Івана Франка та Михайла Ганкевича. Протягом 1920-х років українські соціалістичні партії також намагалися співпрацювати з польськими, але національне питання часто заважало цьому. Взаємини між українською лівицею та польською були суперечливими: від співробітницьких відносин до гострих конфліктів та обвинувачень. Українські соціалісти звинувачували польських колег у дискримінаційній політиці стосовно українців і ігноруванні їхніх інтересів, отримуючи у відповідь обвинувачення у розколі серед робітництва та зраді принципам інтернаціоналізму. Українські та польські партії лівого спрямування протягом 1920-х років вели боротьбу за створення профспілкових організацій, проте часто виникали конфлікти, в тому числі й серед українських лівих партій, стосовно принципів організації профспілок.

2.1. Українська соціал-демократична партія

Українська соціал-демократична партія або Українська соціально-демократична партія. Заснована ще 18 вересня 1899 року як соціалістична робітнича партія українськими членами Польської соціал-демократичної партії Галичини та Сілезії, які сформували нову українську соціал-демократичну організацію у 1897 році у Львові, та фракцією меншості, що відкололася від Української радикальної партії. Українська соціально-демократична партія була національною секцією федеративної соціал-демократичної партії Австрії.

Її австро-марксистська програма виступала за рівність та автономію всіх націй в Австро-Угорській та Російській імперіях та створення Всеукраїнської незалежної республіки. Виконавчий орган складався з Юліана Бачинського, Миколи Ханкевича (голови), Романа Ярошевича (члена Державної ради Австрії), Михайла Новаковського та Семена Вітіка. Ханкевич та Вітік були ключовими лідерами. Іншими видними членами були Роман Домбчевський, Є. Косевич, Володимир Левинський, Теофіл Мелен, П. та Степан Новаковські, М.

Огородник, Яцько Остапчук, Мирослав Січинський, Іван Сіак, Дарія Старосольська, М. Вітошинський та Іван Возняк.

УСДП мала зв'язки з революційною українською партією та українською соціальною Демократичною робочою партією в керованій Росією Україні. Зосередившись на профспілковій роботі серед українського сільського пролетаріату та організувавши страйкові комітети під час селянських страйків 1902 року Буковині, вона сприяла формуванню національної ідентичності та класової самосвідомості серед українського селянства «селянство». Перший з'їзд УСДП відбувся у Львові у березні 1903 року. Братська українська секція Соціал-демократичної партії Буковини була заснована у 1906 році та очолювалася Йосипом Безпальком.

До 1907 УСДП фактично була частиною ППСД. Її лідери Семен Вітік та Микола Ханкевич також були членами цієї партії (Ханкевич очолював комітет ППСД у Львові). За взаємною згодою УСДП проводила політичну роботу в галицьких українських селах, а ППСД була активною у міських центрах. Проте 1906 року Левинський та інші молоді члени УСДП почали вимагати, щоб УСДП проводила політичну роботу серед міського пролетаріату України незалежно від ППСД.

На червневій конференції УСДП 1907 року було прийнято новий статут партії, який зробив УСДП незалежною від ППСД та наказав її членам розпочати організовувати комітети УСДП, асоціації робітників "Воля" (див. суспільство "Воля") та українські профспілки в міських центрах; етнічний поділ Галичини Під час виборів 1907 року до австрійського парламенту УСДП отримала 8 відсотків голосів українців і направила Яцька Остапчука та Вітіка до Палати депутатів. , Лев Ханкевич, Іван Квасниця, Володимир Левинський, Володимир Старосольський, Володимир Темницький, Роман Ярошевич) закінчилася відділенням останньої групи. УСДП не була возз'єднана до свого п'ятого з'їзду у березні 1914 року, який обрав Темницького новим лідером.

Під час Першої світової війни члени УСДП брали активну участь в організаціях з національного будівництва, таких як Верховна Українська рада та

Генеральна Українська рада, Бойова рада українських січових стрільців та Спілка за звільнення. 1918 року вони взяли участь у першій Українській Національній раді Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Семен Вітік був одним із віце-президентів президії Української національної ради та членом виконавчої влади; О. Устьянович був заступником секретаря президії; а також Володимир Бірчак, М. Бойкович, Антін Чернецький (також перший державний секретар ЗУНР з питань праці та соціальної безпеки), Лев Ханкевич, Микола Ханкевич, Іван Калинович, Ю. Крупа, Р. Кулицький, І. Лісковацький, Х. Маріяш та Р. Скибінський були делегатами Української національної ради.

Проте вже у грудні 1918 року УСДП залишила коаліційний уряд і приєдналася до соціалістичної опозиції – Союзу селян та робітників. Проте УСДП підтримала об'єднання ЗУНР у січні 1919 року та Українську Національну Республіку, та з квітня 1919 по травень 1920 року Йосип Безпалько, Володимир Темницький та Вітік займали портфелі у Раді національних міністрів Українська Народна Республіка. Володимир Старосольський обіймав посаду заступника міністра.

У 1921 році, після того, як Радянсько-польський мирний договір у Ризі, розділив Україну між двома державами, а армія Української Національної Республіки зазнала поразки в радянській війні 1917 року»²¹, СДПН прийняла прорадянську платформу об'єднання України і залишалася відкрито ворожою як польському уряду, і Євгена Петрушевича, що у Відні. На початку 1920-х років члени Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) на чолі з Осипом Васильківом проникли у верхні ешелони УСДП.

Отже, на своєму шостому з'їзді у Львові у березні 1923 року УСДП прийняла комуністичну платформу та усунула від керівництва Миколи Ханкевича, Лева Ханкевича, Р. Скибінського, Володимира Старосольського, Порфіра Буняка та Івана Квасницю. 1922 року волинські члени УСДП О. Братун, М. Чучмай, Сергій Козицький, Марко Луцкевич, В. Мохнюк, Андрій Пащук, Хома Приступа, Йосип Скрипа, Павло Васинчук та Яків Войтюк були обрані до польського сейму.

У листопаді 1923 року вони зустрілися у Луцьку з іншими представниками українських соціалістичних організацій та створили об'єднаний фронт, який у грудні був названий УСДП Східної Галичини, Волині, Холмської області, Полісся та Підляшшя.

30 січня 1924 року польський уряд оголосив УСДП загрозою миру та порядку та оголосив її та її органи поза законом. Більшість членів УСДП потім вступили до підпільної комуністичної партії Західної України. Члени Сейму Мохнюк, Андрій Пащук, Хома Приступа, Йосип Скрипа та Яків Войтюк залишили українське парламентське представництво, створили свій власний Український соціал-демократичний клуб, а згодом у листопаді приєдналися до фракції комуністів у Сеймі.

Некомуністична меншість УСДП стала учасником культурно-просвітницького товариства "Робітнича громада". Група Лева Ханкевича «Вперед» відродила УСДП у 1928 році. Під його керівництвом, а з 1933 року під керівництвом Володимира Старосольського, нова УСДП належала до Трудового Соціалістичного інтернаціоналу. У грудні 1934 року вона утворила Український соціалістичний блок із Українським національно-демократичним альянсом та Українською соціалістичною радикальною партією.

На той час у УСДП вже було мало членів і мало політичного впливу чи підтримки, а після німецького вторгнення до Галичини 1939 року вона стала неактивною. Післявоєнні емігранти із Західної Європи, які були членами УСДП, допомогли заснувати Українську соціалістичну партію.

2.2. Українська національно-демократична партія

Українська національно-демократична партія (УНДП) виступала як провідна політична сила в Галичині на початку ХХ століття. Ця партія виникла внаслідок об'єднання двох ключових політичних течій – національно-радикального крила Русько-української радикальної партії (РУРП) та народовців, членів товариства Народна Рада.

УНДП виникла як реакція на потребу створення нового політичного об'єднання для галицьких українців, які прагнули об'єднати всі українські землі в одну державу. Партія підтримувала ідею національної автономії та виступала за права українського населення в межах Австро-Угорської монархії.

Участь УНДП у виборах 1907 року принесла їй найбільшу парламентську репрезентацію серед українських партій у Відні. Крім того, партія відіграла ключову роль у підготовці та проголошенні Західно-Української Народної Республіки 1 листопада 1918 року.

Головні управління партії та періодичні видання знаходились у Львові. Створення єдиної партії стало можливим завдяки переходу групи Юліана Романчука до лідерства в народовецькому русі та відокремленню клерикально-консервативного крила Народної Ради.

Часопис "Будучність", редакцію якого очолювали Євген Левицький, Володимир Охримович та Іван Труш, відіграв важливу роль у формуванні ідейно-політичної платформи партії. Інтелектуали, такі як Іван Франко, активно сприяли розробці поглядів нової партії.

УНДП виступала за розширення ідей національного руху, спрямованого не лише на мову та обряд, а й на економічну та політичну незалежність, організацію та розвиток національного організму. Партія активно впливала на український політичний ландшафт того часу і відіграла важливу роль в історії Галичини.

"Будучність" поставила перед собою велике завдання - розробити єдину платформу для українського національно-політичного руху, охоплюючи всю Україну, включаючи Наддніпрянщину. Проте акцент на галицький автономізм та відкладання соборницьких планів на майбутнє призвели до гострого ідейно-політичного конфлікту, внаслідок чого в 1904 році Михайло Грушевський та Іван Франко залишили партію.

Демократизм ідей УНДП проявився в бажанні ліквідувати куріальну виборчу систему та впровадженні загального, прямого і таємного голосування. Реформа виборчого закону 1907 року значно збільшила українське

представництво, призначивши 17 з 27 депутатських мандатів українським членам УНДП.

Виконавчим органом УНДП був Тісніший народний комітет, підпорядкований Ширшому народному комітетові. Лідерами Партії були Юліан Романчук (голова), Кость Левицький (секретар) та інші. З'їзди партії проходили раз на рік, зазвичай 26 грудня, що дозволяло селянам відірватися від роботи та присвятити себе політичній діяльності. Організація народовців використовувала систему мужів довір'я, що виявилася недосконалою.

УНДП поєднала стару організаційну структуру народовців з новими партійними елементами, включаючи фіксоване членство та внутрішні вибори. Збереження подвійної структури, де до партії входила автономна одиниця - Народна Рада, надавало УНДП силу. Вони стали найпотужнішою політичною силою українців в Австро-Угорщині, формуючи масовий етап у політичному розвитку українського суспільства та протистоячи польському націоналістичному тиску в Галичині.

З одного боку це була нова модерна партія з чітко фіксованим членством, а з другого – широкий політичний рух. Зберігши повітові філії Народної Ради, сітку "Просвіт" та культурно-економічних товариств, УНДП вже на самому старті стала найпотужнішою політичною силою українців в Австро-Угорщині. Наприклад, в Стрию існувала добре організована "Підгірська Народна Рада". Основна діяльність якої зводилась до організації виборчої кампанії, а партійна приналежність визначалась за участю в роботі Просвіти". Як писав Іван Лисяк-Рудницький: "Просвіта" була материнським тілом, з якого, із плином років, вийшли інші установи й організації.

Народовецтво поступово поширилося серед мас і заклало міцний організаційний фундамент" (Лисяк-Рудницький, 1994, 430).

Утворення УНДП ознаменувало перехід українського суспільства до нового етапу політичного розвитку – його масової фази. Нова політична структура поєднала в собі широку організаційну мережу народовців та інтелектуальні надбання українських радикалів. Базуючись на виразній

національній платформі, вона об'єднала різні верстви українського суспільства і стала першою реальною силою, що змогла протиставитися польському націоналістичному натискові в Галичині.

Партія зосередила в своїх руках основні засоби інформації, а завдяки відкриттю закордонних пресових бюро надала українській справі міжнародного звучання. Друкованим органом партії був тижневик "Свобода" (1899-1939). Редакторами видання у різний час були Володимир Охримович, Євген Левицький, Вячеслав Будзиновський, Лонгин Цегельський, Володимир Бачинський, Микола Заячківський та Степан Баран. На національно-демократичних позиціях стояли часописи "Діло", "Буковина" та "Українське слово".

Для покращення комунікації з виборцями УНДП встановила Народну канцелярію, яка надавала безкоштовні юридичні послуги українцям. Діяльність юристів з Народної канцелярії оплачувалася самою партією, що сприяло покращенню національно-політичної мобілізації. Часопис "Діло" публікував щоквартальні звіти, які чітко фіксували успіхи партії.

Після парламентської виборчої реформи 1906-1907 років у Галичині сталися значні зміни в політичному житті. З 1907 року Партію очолив Кость Левицький. Відходження Юліана Романчука на другий план викликало внутрішню боротьбу. У Відні сформувався впливовий тандем Кості Левицького та Євгена Олесницького, які представляли Галичину, та Миколи Василька, який представляв Буковину. Проти "узурпації" влади в Партії виступила група під керівництвом Євгена Петрушевича. Внутрішні розбіжності загострилися під час Першої світової війни, коли провід Партії та її депутати переїхали до Відня.

У Відні конфліктні групи створили паралельні структури, такі як Головна Українська Рада (ГУР) та Загальна Українська Рада (ЗУР), а також Українська Парламентарна Репрезентація (УПР). Ці організації були надпартійними, але провід знаходився в руках українських національних демократів. Це внутрішньопартійне протистояння не сприяло формуванню єдиної партійно-політичної позиції в умовах війни.

Ідейно-політична платформа УНДП поєднувала радикальні та націоналістичні програми. Її творці створили центристську програму, використовуючи теоретичні аспекти українських радикалів (соціалістів) та досвід народовців. Партія підтримувала помірковане та лояльне ставлення до існуючої влади, що визначало ідеал національно-політичного розвитку. Ідея політичної незалежності України була визначена як віддалена перспектива.

Центральне місце в програмі партії займала автономістська ідея, що передбачала поділ Галичини та створення окремого українського автономного краю. Партія наголошувала на необхідності політичної та економічної організації українського суспільства. Політичний постулат залишився майже незмінним до 1918 року, а програма не чітко визначала вимогу національної автономії.

Прагнення до легітимного вирішення всіх питань суттєво вплинуло на тактику та політичну платформу УНДП, і його вплив залишався значущим до останніх днів існування Австро-Угорської монархії.

УНДП не планувала активно впливати на подальшу долю українських земель в угорській частині та спрямовувати свої зусилля на створення подібного національного руху між галичанами та буковинцями. Натомість, партія мала намір сприяти "тісним взаєминам" і "витворенню подібного руху національного" з російськими українцями, зокрема шляхом "скріплення та розвитку почуття національної єдності" (згідно з "Будучність", 1899, 15 грудня).

У відношенні до Росії національні демократи підтримували ідею перетворення Російської імперії на конституційно федералістичну державу, що базується на автономії національних груп. Програма УНДП передбачала поетапне втілення ідеалу, зокрема ліквідацію старих крайових статутів для Галичини та Буковини, поділ Галичини та Буковини за етнографічним принципом, а також утворення однієї національної провінції з окремою адміністрацією і національним сеймом.

Важливими були ініціативи партії в сфері освіти та культури. УНДП виступала за реформу системи освіти та створення українського університету у Львові. Ідеї щодо реформи Крайової шкільної ради та відкриття українського університету розглядалися як складові концепції поділу Галичини та утворення української національно-адміністративної автономії в імперії Габсбургів.

Також, стосовно демократичних засад, програма УНДП включала основні вимоги європейських демократичних рухів. Партія проголошувала своєю головною метою здобуття впливу українського народу на законодавство та адміністративні органи шляхом демократизації представницьких інституцій.

Напередодні Першої світової війни УНДП змушена була внести істотні зміни до своєї програми, зокрема стосовно постулату політичної незалежності України. Степан Баран, в 1913 році, формулюючи мету партії, писав про досягнення "національно-політичної, економічної (господарської) і культурної самостійності й об'єднання всіх українських земель в одну самостійну українську державу". Проте, враховуючи реальні умови, він також зазначив, що цілі мусять бути пристосовані до границь існуючих держав, таких як австрійська, угорська та російська. Зокрема, він писав: "наші близькі, теперішні цілі мусять бути пристосовані до границь даних держав".

У цьому контексті важливим залишалось застереження щодо трактування національно-політичного ідеалу в реальних умовах, особливо з огляду на проживання українців в трьох різних державах. Члени УНДП вважали, що їхні цілі повинні бути реалістичними і пристосованими до політичного контексту кожної з цих держав.

Партійці також висловлювали підтримку еволюційного розвитку подій та застосовували принцип легітимності влади. Оскільки галицькі українці проживали в різних державах, вони вважали за необхідне визнавати легітимність цих влад та пристосовувати свої вимоги до існуючих умов. Кость Левицький висловлював думку, що головним завданням на той момент є визволення великої України від російського владарювання, при цьому зберігаючи лояльність до Австро-Угорщини.

У скоригованому вигляді основною політичною вимогою УНДП стала звільнення великої України від царської Росії та створення самостійної української держави. Важливою була також ідея звільнення галицьких українців від польського владарювання, при цьому не відмовляючись від Австрії. Це свідчить про стратегію українських націоналістів, які в той час враховували реальні умови та шукали підтримку в існуючих державах для досягнення своїх цілей.

Австрофільський напрямок став домінуючим у політиці УНДП завдяки впливу трьох чинників:

1. ****Запровадження загального виборчого права в Австро-Угорщині:**** Це було важливим кроком для українських політиків, оскільки воно дозволило їм отримати представництво в парламенті та впливати на політичні рішення в імперії. Загальне виборче право збільшило політичну активність та можливості українських представників.

2. ****Репресії національних рухів у Росії:**** Репресії проти українських національних рухів у Росії змушували українські політичні сили шукати підтримку в інших державах. Австро-Угорщина стала прийнятним союзником для українських націоналістів, які шукали захист від російської репресії.

3. ****Напруження відносин між Австро-Угорщиною та Росією в результаті балканської кризи 1908/1909 років:**** Балканська криза призвела до погіршення відносин між Австро-Угорщиною та Росією. Українські політики використовували це напруження для покращення свого становища в імперії та наближення до австрофільського напрямку.

Обраний українськими політиками австрофільський шлях впливав із природи українського національно-демократичного табору того часу, і його джерелами були лоялізм, легітимізм та прагматизм:

1. ****Лоялізм:**** Українські політики висловлювали лояльність до Австро-Угорщини як держави, в якій вони проживали. Цей лоялізм впливав із реалій тогочасного політичного контексту, де українці шукали підтримку та захист від репресій.

2. ****Легітимізм:**** Українські політики визнавали легітимність державної влади в Австро-Угорщині. Це було важливо для створення підґрунтя для майбутнього національного розвитку.

3. ****Прагматизм:**** Українські політики реалізували прагматичний підхід, спрямований на захист власних інтересів та покращення становища українців в імперії.

Хоча австрофільська орієнтація домінувала, в партії діяв також напрямок, що підтримував ідею самостійності. Це виявилось у створенні таємного комітету, який розробляв моделі української держави та обговорював конституційні питання. Проте це питання не було чітко визначено в офіційних програмах партії, існувала певна різноманітність поглядів на майбутній політичний курс.

Прагнення до створення широкої національно-демократичної платформи, базованої на понадкласових принципах, визначили специфічний характер усіх національно-політичних концепцій в середовищі УНДП. Це дозволило їм залишати відкритими різні можливості для подальшого розвитку подій в контексті складних політичних умов того часу.

2.3. Українська радикальна партія

Перша українська політична партія на території України, заснована 4 жовтня 1890 у Львові на базі радикальних молодіжних драгоманівських гуртків, які постали в Галичині в кінці 1870-х років під впливом Михайла Драгоманова.

Лідером партії до 1898 року був Іван Франко – український поет, прозаїк, драматург, літературний критик, публіцист, перекладач, науковець. Для Франка участь у радикальній партії була важливим, але все-таки лише перехідним етапом у його світоглядному та політичному розвитку. Уже в статті польською мовою «Niemo o stosunkach polsko-ruskich» [«Дещо про польсько-українські відносини»], визнавши, що залічує себе до української радикальної партії, належить до числа її засновників, брав участь у виробленні її програми, однак,

зауважив що з сучасною організацією тієї партії його об'єднувало дуже слабкі і нечисленні зв'язки.

Невдовзі, розвиваючись як письменник згідно з духом часу, набираючись життєвого досвіду в ході народних віч, виборчих кампаній і вдумливо осмислюючи різні ідеології та соціальні теорії, зв'язуючи їх з дійсністю, Франко еволюціонував не лише до раннього модернізму в літературній творчості, а й до національного демократизму й навіть частково ознак консерватизму в ідеологічних поглядах і громадсько-політичній діяльності. Вийшовши з РУРП, він разом із М.Грушевським та національно-радикальною групою колишніх однопартійців (В.Охримовичем, В.Будзиновським, Е.Левицьким, Т.Окуневським) заснував у грудні 1899 р. Українську національно-демократичну партію (УНДП). [2.2]

Згодом до 1914 партію очолив Михайло Павлик – український письменник, публіцист, який разом з Франком, розробив програму партії, де проголошувалася її головна мета: пробудження свідомості мас, перетворення їх на політичну силу, з вимогами якої мусила б рахуватися австрійська влада.

Наступним лідером партії до 1919 року став Микола Лагодинський, Разом з Левом Бачинським, Дмитром Вітовським, Кирилом Трильовським та іншими утверджував передові ідеї в галицькому суспільстві, брав участь у розвитку сокільсько-січового руху «Сокіл», «Січі», в організації випуску та поширенні радикальної преси. Від квітня 1908 до грудня 1912 року – скарбник Головного січового комітету Галичини. Заснував у Ділятині ощадно-кредитове товариство «Руська каса», очолював повітові філії товариств «Просвіта», «Сільський господар», «Руська бесіда». [30. С. 72–87]

Наступним лідером партії був Лев Бачинський який довгий час був найвпливовішим діячем УРП. У своїй політичній діяльності Лев Бачинський активно відстоював ідею об'єднання всіх українських земель.

Визначними членами партії були, крім згаданих: Іван Блажкевич, Кирило Трильовський, М.Коберський, Дмитро Ладика, В.Лисий, Михайло Матчак, Осип Назарук, О.Павлів, І.Попович, Матвій Стахів, С.Жук та інші.

Заснована з ініціативи Івана Франка, Михайла Павлика, В'ячеслава Будзиновського, Євгена Левицького, Северина Даниловича, Кирила Трильовського й інших на з'їзді, що відбувався 4-5 жовтня 1890 року у Львові під головуванням І.Франка.

З'їзд схвалив програму партії, яку підготували Іван Франко, Северин Данилович, Михайло Павлик.

Сама програма партії поділялась на максимальну та мінімальну програму. До максимальної програми входило плани

.А. ПРОГРАМА МАКСИМАЛЬНА.

1) В справах суспільно-економічних змагаємо до переміни способу продукції згідно зі здобутками наукового соціалізму, т. є. хочемо колективного устрою праці і колективної власности средств продукційних.

2) В справах політичних хочемо повної волі особи, слова, сходин і товариств, печаті і сумління, забезпечена кожній одиниці, без різниці пола, як найповнішого впливу на рішанє всіх питань політичного життя; автономії громад, повітів, крайів, у справах, котрі тільки їх дотикають; уділення кожному народови можности як найповнішого розвою культурного.

3) В справах культурних стоїмо на ґрунті позитивної науки, за раціоналізмом в справах віри і реалізмом в штуці, і домагаємося, щоби всі здобутки культури і науки сталися власністю всего народа.

.Б. ПРОГРАМА МІНІМАЛЬНА:

а) В справах економічних змагаємо до матеріального добробиту всіх робітних людей і усунення всякого визискування економічного. Щоби до того дійти, вважаємо потрібним перевести на разі отсі реформи:

I. Реформи в ціли повздержання скорого твореня пролетаріяту.

1) Знесенє податку ґрунтового і в загалі річевого і заведенє прогресівного податку доходного з узглядненєм вільного від оподаткованя мінімум істнованя;

2) Виняте з під екекуції такої скількості ґрунту з приладами господарскими, котра для удержаня при житю родини рільника є конечно потрібна (мінімум екзістенції);

3) Заборона екзекуції на субстанцію ґрунту а ограничене екзекуції тільки на дохід з ґрунту;

4) Супротивляємося заведеню неподільности ґрунтів селянских яко средству до витвореня маси пролетаріяту рільничого;

5) Супротивляємося примусовому переведеню комасації, котре би грозило покривдженем біднійших селян, але стоїмо за підпиранем добровільної комасації через усякі улекшеня податкові, стемплеві і правні

6) Супротивляємося заведеню цла на продукти рільні і всі продукти конечно потрібні до житя, бо се утруднює істнованє біднійшим верствам, а допомагає тільки до збогачуваня заможних капіталістів; в загалі єсьмо противні всякому протегованю богатирів і капіталістів на шкоду бідних верстов.

II. Реформи зміряючі до витвореня постійної громадської організації народної продукції яко одинокого способу розв'язаня питання суспільного.

1) Щоби дотеперішна спільність громадска, де вона ще існує, не розпадалася, єсьмо за безоглядним заказом діленя громадского добра;

2) Маючи на ціли, щоби вся земля з часом, в дорозі правній, перейшла на власність громад, уважаємо потрібним публичне допомаганє громадам при набуваню на власність громадску земель лежачих в їх границях, через признанє громадам реального права першенства при всяких ліцітаціях і продажах з вільної руки і через утворенє відповідної кредитової й операційної інституції для достарчуваня фондів на такі закупна;

3) Задля тої самої ціли єсьмо за зреформованем уставу спадкової в той спосіб, щоби безтестаментарне насліджуванє землі було ограничене лише до найблизших крєвних (напр. до 3-ого коліна) і жінки, а щоби ґрунт спадковий переходив на власність громади без огляду на те, чи се ґрунт рустикальний, чи домінікальний.

4) Для виобразуваня селян в господарці громадській, єсьмо за основанем публичних інституцій господарско-наукових і за організацією фахового надзору над господаркою громадскою;

5) Для виобразування народа в продукції промисловій і в техніці циркуляції продуктів, єсьмо за закладанем і удержуванем громадских спілок промислових і торговельних;

б) В загалі єсьмо за найширшою організацією всіх людей робітних без різниці заводу в ціли самооборони протів визискуваня з боку капіталізму і для взаімної помочи.

III. Реформи в публичній господарці скарбовій.

1) Жадаємо, щоби через ограничене видатків на мілітарізм і віддане як найбільше діл адміністраційних в руки самих горожан, заведено як найбільшу ощадність ві всіх видатках публично-державних і тим способом улекшено тягар біднійшим верствам і усунено всі ті міри фіскалізму, що спиняють економічний поступ особливо кляс біднійших;

2) Длятого жадаємо цілковитого знесеня монополю соли, лотерії, зменшеня оплат і тягарів фіскальних від спілкових підприємств, знесеня податків посередних від конечних потреб житя, а перенесеня йїх на предмети збиткові, знесеня оплат від менших спадків і т. д. Взагалі, стоячи за запевненем кождому мінімум екзістенції вільного від податків, єсьмо за тим більшим оподаткованем великих спекуляційних операцій капіталістичних;

3) Жадаємо, щоби правительство причинювалося до економічного піднесеня краю — через регуляцію рік, охорону лісів, підпомагане мас робучих, а не капіталістів і визискувачів.

б) В справах політичних.

I. Зваживши, що руско-українській радикальній партії приходится поперед усього працювати в рамках Австрії, ми в обще-державних справах політичних будемо йти солідарно з усякою партією, котра змагати буде до отсих реформ політичних:

1) Заведено загального, безпосередного, тайного голосованя і усуненя всяких привілегій політичних одних станів над другими, остаточно через знесенє курій виборчих при виборах до всяких репрезентацій державних, краєвих, повітових і громадских. Під правом голосованя розуміємо активне і

пасівне право вибору. Право те повинно бути признане як мущинам так і женщинам;

2) Реформа теперішнього мілітаризму в такий спосіб, щоби виобразуване військове сталося ділом школи, щоби війська постійні були знесені і натомість заведене людове ополчене та щоби Австрія як найдіяльнійше виступила в сучасних змаганнях до усунення війн, в роді судів мирових міжнародних, розвою права міжнародного, завязування правдивих союзів мирових і т. і;

3) Запановане у внутрішній політиці Австрії правдивого автономізму, котрий би бачив силу монархії в як найкрасшим культурнім і національнім розвою провінцій і народностей і в задоволюваню всіх їх жадань, котрі змагають до сеї ціли;

4) Рішуча боротьба з усякими обмеженнями свободи одиниці, корпорацій, провінцій і народностей в заспокоюваню своїх матеріальних і духових потреб; боротьба, особливо через знесенє всяких законів виємкових, з усякими реакційними, експлуататорскими і антигуманними змаганнями чи то одиниць, корпорацій, чи цілих систем урядових;

5) Популяризація юрисдикції через відданє справ дрібніших карних і цивільних до компетенції судів громадских, розширенє атрибуції судів присяжних на всі важнійші проступки і провини, знесенє цензу при виборі судів присяжних і дорученє вибору головної лісти громадам, заведене як найкоротшої процедури устної в справах цивільних, безплатний вимір справедливости і відвічальність урядників за всяке нарушенє законів підчас урядованя — перед судом присяжних.

II. Зваживши, що руско-українській радикальній партії приходить ся працювати головно в східній Галичині, ми в справах краєвих будемо йти солідарно з усякою партією чи групою, котра змагати буде до отсих реформ краєвих:

1) Як найширший розвій автономії краєвої так, щоби всі жизненні справи краю були полагоджувані в самім краю;

2) Усуненє централізму і бюрократизму в справах автономічних і адміністраційних і запевненє горожанам як найбільшого безпосередного впливу на хід усіх справ адміністрації автономічної і державної

III. Зваживши, що розвій мас народних можливий тільки на ґрунті національнім, руско-українська радикальна партія в справах національних змагати буде до піднесеня почутя національної самосвідомости і солідарности в масах усього руско-українського народа, через літературу, збори, зйізди, товариства, демонстрації, відчити, печать і т. і.

в) В справах просвітних, руско-українська радикальна партія, вважаючи на те, щоби здобутки позитивної науки сталися власністю цілого народа, домагаєся:

а) Що до організації просвіти:

1) Цілковито безплатної науки по школах народних, середних і університетах;

2) Організації державної публичної помочи для доставленя спроможности обрядуватися незаможним клясам суспільним;

3) Можности користаня з науки в школах народних, середних і університетах для всіх без різниці пола.

4) Підвисшеня видатків на просвіту в загалі, а просвіту народну особливо.

б) Що до самої науки:

1) Переміни теперішної системи шкільної з тим, щоби школи народці були уладжені в напрямі реальнім і подавали знанє, більше відповідне вимогам житя громадского;

2) Переміни теперішної системи шкільної в тім напрямі щоби розширено обсяг наук природничих, а обмежено класицизм по середних школах, щоби подавано здобутки позитивної науки і по питанням суспільним та природничим;

3) Усуненя з науки шкільної всякого догматизму.

Не обмежаючися на науку шкільну, руско-українська радикальна партія буде старатися популяризувати здобутки позитивного всесвітнього знаня, особливо наук про справи соціяльні та економічні

[31. Народ, рік I, ч. 20, 15 жовтня 1890, стор. 301-303.]

РУРП була першою українською політичною партією європейського зразка — з суцільною програмою, масовою організацією і реєстрованим членством. В основу програми покладено етичний і науковий соціалізм на демократичній і кооперативній базі, людську гідність для всіх і всеукраїнську єдність (соборність всіх українських земель). Проголошувалася головна мета: пробудження свідомості мас, перетворення їх на політичну силу, з вимогами якої мусила би рахуватися влада.

Радикальний рух прагнув до секуляризації українського громадського й культурного життя та поборював (критикував) Українську греко-католицьку церкву й духовенство, яке тоді відігравало провідну роль в Галичині.

У 1895 на IV з'їзді було прийнято Доповнення до Програми РУРП, в якому виголошувалося, що здійснення соціалістичних ідеалів можливе лише за умови якнайширшого самоуправління краю. На тому ж з'їзді РУРП склала під впливом Юліана Бачинського заяву про політичну самостійність українського народу.

1895 від неї обрано 3 послів до Галицького сейму, а 1897 — двох до віденського парламенту (Т.Окуневський, Р.Яросевич).

На з'їзді 1897 висунула постанову про підготову селянського страйку. У зв'язку з виборами УРП влаштувала масові селянські віча за загальне виборче право.

РУРП організувала селян і робітників, закладала кооперативи (народні спілки), проголошувала гасло політичної боротьби власними силами народу, виховувала діячів із селян і робітників, організувала жіноцтво. Мала виразно опозиційну програму до уряду та тодішніх народовців й успішно поборювала «нову еру».

Драгоманов вважав заснування партії за передчасне, але погодився з доконаним фактом; інтенсивно співпрацюючи в радикальних органах, він своїм авторитетом формував ідейне обличчя УРП. Смерть Драгоманова (1895) прискіпила процес диференціації в радикальному русі. З 1895 в партії

змагалися три течії: соціалісти-народники (драгоманівці), соціалісти-марксистичні і радикальні народівці. Цей процес згодом призвів до розламів в УРП.

1899 з партії вийшли соціалісти-марксистичні та радикальні народівці:

Микола Ганкевич, Юліан Бачинський, Роман Яросевич, Семен Вітик й інші заснували Українську соціал-демократичну партію

Володимир Охримович, Євген Левицький, В'ячеслав Будзиновський, Теофіл Окуневський, Іван Франко й інші створили разом з більшістю народівців Українську націонал-демократичну партію (НДП).

РУРП стала фактично партією селян. Після УНДП вона була найсильнішою українською партією в Галичині; разом з УНДП утворила в українському політичному русі неофіційну двопартійну систему, в якій відігравала роль лівої опозиції щодо центристської УНДП.

У віденському парламенті вона отримала в 1901 р. мандати 2 послів, у 1907 і 1911 — 5 послів (Л.Бачинський, В.Стефанік, К.Трильовський, М.Лагодинський, П.Лаврук); у Галицькому сеймі (1913) — 6.

1904 — була прийнята нова програма РУРП.

У 1900-х роках завдяки діячам УРП (зокрема К.Трильовському) створено пожежно-руханкову організацію «Січ», а у 1913 — парамілітарне товариство Українські січові стрільці (УСС)

З проголошенням ЗУНР УРП увійшла до Української Національної Ради; члени Державного Секретаріату від неї були: Дмитро Вітовський — секретар військових справ й Іван Макух — внутрішніх справ; Лев Бачинський був віцепрезидентом УНРади. Після занепаду української держави УРП створила коаліцію з Українською народною трудовою партією в Міжпартійній Раді у Львові.

На першому по війні (1 квітня 1923) і на наступних з'їздах доповнено програму, за якою УРП визначала себе як організацію працюючих мас України, що стоїть на соціалістичних позиціях, які прагне здійснити в українській незалежній державі з республіканським устроєм і владою всіх працюючих, та домагається соціалізації всіх засобів продукції. УРП відмежувалася від

Української соціал-демократичної партії (УСДП), яка з 1923 орієнтувалася на радянську Україну.

1925 з'їзд УРП ухвалив постанову проти співпраці з українськими «буржуазними партіями», засудив колоніальну політику більшовиків супроти України, проголосив гасло: «Вся земля селянам без викупу».

У 1926, після приєднання до УРП волинської групи есерів, партія змінила назву на Українську соціалістично-радикальну партію, а в квітні 1931 вступила до II Соціалістичного Інтернаціоналу.

Партія бойкотувала (спільно з усіма політичними організаціями Галичини) вибори до польського сейму 1922. До виборів 1928 пішла самостійно (здобула 11 мандатів до сейму і 3 до сенату), а 1930 виступила у виборах спільно з УНДО (поділ мандатів в пропорції 1:3); послі УРП творили в сеймі і сенаті окремий клуб. Дальші вибори УРП бойкотувала з причини недемократичності виборчої системи.

У 1934 партія мала 20 000 членів.

2.4. Християнсько-суспільна партія

Консервативна галицька партія, заснована 1911 році у Львові. Члени партії, політичне товариство якої в основному знаходилося у Львові, ставили собі за мету вводити практичні постулати християнства в суспільне життя на користь людини і народу. У партії були різні форми діяльності, від різноманітних зборів, сходини, петиції, звернення, до участі у виборах, та підтримка християнської преси. З 1897 року будучі у складі Католицького Русько-народного союзу видавали щоденний часопис «Руслан», який згодом перейшов до органу ХСП і виходив до 1914 року.

За статутом до ХСП могли належати тільки повнолітні чоловіки католицького віровизнання. Управа ХСП на початку була зосереджена в руках обраної старшини з 9 чоловік.

Першим головою партії обрано О. Барвінського. Він був відомим політиком, прихильником поміркованої тактики. Вся його діяльність базувалася

на засадах християнської соціальної доктрини. Він був одним з перших, хто розвинув християнсько-демократичний рух на українських землях. Ще у 1896 р. він очолив першу українську християнсько-демократичну політичну організацію – Католицький Русько-Народний Союз. Від початку як ідеологічну основу було використано соціальну концепцію християнського бачення соціальних проблем, викладену папою Левом XIII у численних документах, а також досвід австрійських та інших західноєвропейських християнсько-демократичних рухів. [2.1]

Цілями КРНС було стояти на позиціях легітимної опозиції до австрійської адміністрації і повної вірнопідданості цісарському престолу та австрійській монархії. Також вони мали на меті визнати за українцями право на створення в рамках австрійської імперії національного коронного краю, але також і право в майбутньому на побудову соборної незалежної Української держави, відкриття нових українських шкіл, та рівноправність української мови в крайовій адміністрації, судівництві, шкільництві;

Однак на виборах 1907 року до австрійського парламенту КРНС не здобув жодного мандата. Ослаблення КРНС призвело до його реорганізації і створення навесні 1911 року ХСП.

ХСП була малочисельною організацією і значної ролі в політичному житті Галичини не відігравала. За релігійний характер, консерватизм і стосунки з польськими політичними колами партію часто критикували інші українські партії, особливо радикали. Партія виступала за проведення змін у політичному, суспільному, культурному і економічному житті шляхом реформ. Закликала українські політичні об'єднання підтримувати австрійську монархію як гарант всебічного національного розвитку українців. У зверненнях до польських політичних організацій закликала не підтримувати антиукраїнські сили, зокрема москвофілів та наголошувала на тому, що антиукраїнська політика деяких польських партій і діячів шкідлива насамперед для польської справи. Вимагала заборонити діяльність москвофільських організацій в Галичині. Партія відстоювала права української мови в краю, вимагала від австрійської

адміністрації відкриття українського університету у Львові та нових шкіл. ХСП опікувалася сім'ями померлих священиків і молодими сільськими парохами.

На початку Першої світової війни ХСП відійшла від активної політичної роботи.

Відновила діяльність вже у період існування Західно-Української Народної Республіки. Делегатами Української Народної ради ЗУНР від ХСП були: Барвінський Богдан, Гординський Ярослав, Дзерович Юліян, Кархут Спиридон, Студинський Кирило. У 1921—1923 роках входила до Міжпартійної Ради. У середині 1920-х років вплив ХСП на суспільно-політичне життя Галичини значно зменшився і партія саморозпустилася. Частина її членів на початку 1930-х років увійшла в Українське народно-демократичне об'єднання, а частина створила в 1930 році лояльну щодо польської влади Українську католицьку народну партію під патронатом єпископа Станиславівського [28].

2.5. Комуністична партія Західної України

Комуністична партія Східної Галичини – була утворена в 1919 році, і яка стала наслідком революційних подій в Україні. Ідейним попередником партії була організація, яка в свою чергу на установчому з'їзді у Івано-Франковську, виросла зі студентських «драгоманівських гуртків» часів Першої світової війни, об'єднань лівої молоді, що займала антивоєнну, позицію. Її співзасновниками стали Осип Крілик, Роман Роздольський та Роман Турянський. 1918 року група прибрала назву «Інтернаціональна революційна соціал-демократія». На таємній нараді у грудні її члени обговорювали ідею перетворення своєї організації на комуністичну партію, яка буде опозиційною до уряду Західно-Української Народної Республіки, однак вирішили недоречним робити це під час польсько-української війни.

У 1920-х роках учасники вже стали відомими суспільно-політичними діячами, та стали новими представниками західноукраїнського соціалізму, які зазнали впливу Першої Світової війни, встановлення радянської влади в Україні та польсько-української війни 1918–1919 рр.

До представників ліворадикального руху партії входили такі діячі як: Роман Роздольський, політична біографія якого є досить знаковою для представників лівого крила суспільно-політичного життя Західної України тієї доби. На початку 1920-х років він брав участь в утворенні та функціонуванні КПЗУ. Під час розколу в партії пристав до сторони більшості, які відстоювали організаційну незалежність від радянського уряду. Після встановлення радянської влади в 1939 р. на Західній Україні він, маючи репутацію «троцькіста», був змушений переїхати до Кракова, де у 1942 р. був заарештований гестапо за звинуваченням у допомозі єврейському населенню й відправлений до концтабору Освенцим. (Написати ще про когось)

КПЗУ можна вважати однією з найбільш динамічних політичних сил Західної України в 1920-х років. На початку 1920-х партія сподівалася на європейську революцію, внаслідок чого взяла курс на продовження збройної боротьби проти польського уряду. У другій половині 1920-х років члени партії почали відходити від ідей повстанської боротьби, оскільки їхні сподівання на швидке посилення революційних настроїв у суспільстві не виправдали себе. Натомість було активізовано пропагандистську та культурницьку роботу. Західноукраїнські комуністи пов'язували ідеї національного та соціального визволення з УСРР, оскільки вважали неможливим визволення з національного і соціального пригноблення в рамках капіталістичного ладу.

Протягом 1920-х років у середовищі комуністичної партії фіксуються суперечності стосовно самостійності партії та національного питання. Більшість партії на чолі з лідером Осипом Васильковим обстоювала організаційну незалежність від Комуністичної партії Польщі, однак у результаті отримали лише автономію в її складі. Прагнення до самостійної діяльності та заклики до приєднання Східної Галичини викликали протидію з боку частини самої партії та Комуністичної робітничої партії Польщі. Одна з течій у партії, яка мала назву капеєрівці, була пов'язана насамперед із польськими робітниками та інтелігенцією, а тому відстоювала ідеї загальнопольської

революції та наполягала на організаційному об'єднанні з Комуністично Робітничою Партією Польщі.

Повноцінній діяльності КПЗУ перешкоджав її нелегальний статус, що зменшував можливості проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед українського населення. Таким чином, у першій половині 1920-х років у польській політичній системі основними представниками українського лівого руху були УСДП та УСРП (Українська соціалістично-радикальна партія, спадкоємиця РУРП, яка була утворена за участі волинських есерів, уламку наддніпрянської УПСР).

На початку 1920-х років УСДП підпала під вплив КПЗУ, який дедалі збільшувався внаслідок масового вступу в партію прорадянськи налаштованого населення. У січні 1922 р. на партійному з'їзді УСДП було наголошено на праві західноукраїнського населення на самовизначення і приєднання до радянської України, а в березні 1923 р. з'їзд підтримав перехід партії на комуністичну платформу [XIV, с. 55]. Відтак соціал-демократи стали підтримувати гасла класової боротьби, вимагати націоналізації промисловості та проводити значну роботу в профспілках, спрямовану на популяризацію лівих ідей у середовищі українських робітників. УСДП виступала за скасування великого землеволодіння й передачу землі біднішій частині селянства без викупу, але з подальшою ліквідацією приватної власності. Зростання прокомуністичних настроїв в українському суспільно-політичному житті викликало занепокоєння польської влади. На радикалізацію УСДП польська влада відповіла забороною партії та її видань на початку 1924 р.

У 1926 р. за активної участі радянських дипломатів та Комінтерну було утворено Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання (далі – Сельроб), яке взяло на озброєння гасла ліквідації поміщицького, державного та церковного землеволодіння, соціалізації фабрик та заводів. Партійне об'єднання заснували значною мірою як легальну прибудову КПЗУ, щоб охопити ті сфери політичного життя, які були недоступні для комуністів. Таким чином,

західноукраїнські комуністи змогли працювати в легальному полі політичної системи Польщі.

Варто зазначити, що ліворадикальний рух на території Польщі фінансувався з СРСР. Надходження коштів здійснювалося через радянське посольство у Варшаві. Наприклад, у 1928 р. Сельроб отримав від Ю. Коцюбинського (радника повпредства СРСР у Варшаві) щонайменше 10 000 доларів для підготовки до виборів. Уряд УСРР намагався фінансово підтримувати українські інституції та культурних діячів у Польщі, сподіваючись від цього отримати політичні дивіденди.

Одним із головних способів боротьби ліворадикальних партій залишалися страйки: лише у 1924 р. у Львові в страйках узяли участь понад 20 тисяч робітників. КПЗУ, УСДП та польські соціалістичні партії намагалися активізувати об'єднання галицького робітництва у профспілки заради боротьби проти експлуатації. У 1929 р. КПЗУ спробувала організувати спільний страйк українського та польського пролетаріату. КПЗУ та Сельроб також приділяли увагу організації першотравневих демонстрацій. У 1927 р. у Львові у першотравневій демонстрації взяли участь близько 800 робітників, а у Золочеві – близько 700.

Ліворадикальні партії намагалися поширити свій вплив на культурно-освітні та спортивні організації Західної України, однак у цьому напрямі значно відставали від УНДО.

Партії лівого спрямування багато уваги приділяли кооперації. На 1930 р. «Сельроб» контролював 66% кооперативних об'єднань Волині, однак на Галичині його впливи залишались незначними. Всього на 1930 р. близько третини кооперації перебували під впливом лівих партій (Сельроб, УСРП).

У 1927 р. керівництво комуністичної партії Західної України виступило проти розправи над наркомом освіти УСРР О. Шумським, якого звинувачували в націоналізмі. У середовищі КПЗУ виділилася група на чолі з О. Турянським та І. Васильковом, яка намагалася стояти на позиції, незалежній від ЦК КП(б)У, та підтримала О. Шумського. З огляду на ці події, польські комуністи та

радянський уряд ухвалили рішення замінити «неслухняне» керівництво КПЗУ . Незважаючи на тиск з боку Комінтерну та керівництва УСРР, західноукраїнські комуністи відмовилися засудити погляди О. Шумського.

Діяльність українського лівого руху не влаштувала політичне керівництво СРСР, яке чекало слухняної поведінки від західноукраїнських комуністів. Радянське керівництво ухвалило рішення про відкликання з посади радника повпредства колишнього члена Української комуністичної партії (боротьбистів) М. Лебединця. Натомість на вакантне місце призначили Ю. Коцюбинського (сина українського письменника), який розгорнув активну діяльність, спрямовану на подолання «націоналізму» в керівництві КПЗУ та Сельробу. Представники КПЗУ не раз скаржилися на деструктивні дії радянського повноважного представництва щодо соціалістичного руху в Західній Україні. Однак після 1927 р. спроби КПЗУ та Сельробу приділяти увагу національним питанням радянське керівництво розглядало як ворожі комуністичній ідеології.

У радянському політичному дискурсі 1920-х років УСРР розглядалася як «П'ємонт» для українців, котрі мешкали на території Польщі. Демонстрація самостійності КПЗУ в ухваленні рішень стала відчутним ударом по зовнішньополітичних амбіціях керівництва радянської України та була однією з причин перегляду національної політики в СРСР. Виступ КПЗУ був складовою дискусії навколо української культури та політики українізації. Західноукраїнські комуністи та сельробовці розділилися на дві фракції: прихильників О. Шумського (КПЗУ-більшість) та противників його поглядів (КПЗУ-меншість). Цікаво, що поділ КПЗУ в 1927 р. загалом пройшов по лінії протистояння щодо національного питання та підпорядкування партії в 1922-23 рр.

Виступ КПЗУ привів до перегляду низки постулатів щодо реалізації внутрішньої та зовнішньої політики радянським керівництвом. Лідери КПЗУ наважилися виступити проти політики СРСР як такої, що була викривленням марксизму. Між західноукраїнськими комуністами (членами КПЗУ-більшості)

та представниками СРСР розгорнулася боротьба навколо контролю за діяльністю «Сельробу». Внаслідок цього «Сельроб» розколовся на «Сельроб-правицю», яка відстоювала незалежну позицію від радянського уряду, та «Сельроб-лівицю», яка погоджувала свої дії з Харковом.

Незважаючи на розкол та взаємні звинувачення, на парламентських виборах 1928 р. ліворадикальний рух досягнув успіху. У Західній Україні за «Сельроб-правицю» проголосувало 217 тис. виборців, а за «Сельроб-лівицю» 160 тисяч. У Волинському воєводстві «Сельроб-правиця» взагалі була найбільш впливовою українською політичною партією. Вибори до польського сейму в 1928 р. засвідчили популярність лівих ідей у західноукраїнському суспільстві. Найбільш впливова сила серед населення Західної України – УНДО – отримала 600 тисяч голосів. Таким чином, за умови об'єднання сельробівці могли скласти другу після УНДО політичну силу. Блок УСРП з соціал-демократами отримав 268 тисяч.

Варто зазначити, що «Сельроб» намагався під час виборчої кампанії залучити в свою сферу впливу УСРП, яка, однак, не виявила бажання співпрацювати з ліворадикальними та прорадянськими партіями.

Успіх «Сельробу» на виборах викликав занепокоєння польського уряду, що призвело спочатку до кількох політичних судових процесів, а згодом – і до заборони діяльності «Сельробу» у вересні 1932 р. Польська влада намагалася репресивними методами боротися з лівими силами, вбачаючи в них загрозу державності. Наприкінці 1920-х років у Польщі за режиму «санації» спостерігалася еволюція від парламентської демократії до авторитаризму, що серед іншого супроводжувалося посиленням тиску на українське населення.

Проте поразку прокомуністичних сил було зумовлено насамперед не переслідуваннями польської поліції. Згорання українізації та репресії в СРСР призвели до кризи комуністичного руху на території Західної України. На початку 1930-х років комуністів Західної України продовжували переслідувати «за підтримку національного ухилу». Завершального удару по КПЗУ було завдано лише в 1938 р., коли Комінтерн оголосив про розпуск усієї компартії

Польщі (включно з її складовими: комуністичними партіями Західної України та Західної Білорусі), звинувачуючи в союзництві з імперіалістичним табором (у той самий час, коли чимало членів КПЗУ воювали проти іспанських франкістів, німецьких нацистів та італійських фашистів, перебуваючи в роті імені Тараса Шевченка у складі 13-ї інтербригади імені Ярослава Домбровського). Значну частину діячів КПЗУ протягом 1930-х років було заарештовано за фальсифікованими справами у СРСР.

Упродовж 1920-х років домінантними силами в суспільно-політичному житті Західної України були націонал-ліберали (УНДО) та ліві радикали (КПЗУ, Сельроб). Сталінські репресії впродовж 1930-х років значно послабили ліворадикальний рух. Таким чином, прагнення радянського керівництва контролювати західноукраїнський лівий рух посприяло зростанню націоналістичної ідеології в суспільно-політичному житті. Водночас дії польського уряду призвели до послаблення впливу легальних українських національно-демократичних партій, які не могли ефективно функціонувати в межах авторитарної політичної системи. Дії польського та радянського урядів посприяли посиленню позицій радикальних націоналістів у Західній Україні.

Ліві партії намагалися посилити свій вплив на населення краю за несприятливих суспільно-політичних умов. Вони мусили конкурувати з польськими соціалістичними та українськими буржуазними партіями за вплив на населення. Падіння прорадянських настроїв, дії польської влади в поєднанні з деструктивними діями радянського керівництва щодо західноукраїнських лівих партій призвели до зменшення їхнього впливу на суспільно-політичне життя краю. Проте українська лівиця створювала альтернативу націоналістичним та ліберально-демократичним партіям у Західній Україні, сприяла розвитку суспільно-політичної думки. Відсутність організованої лівої політичної сили після 1929 року суттєво деформувала політичну структуру західноукраїнського суспільства.

2.6. Польські політичні партії на Заході України

У Наддніпрянській Україні польське населення об'єдналося навколо двох основних політичних сил: Польського виконавчого комітету (ПВК), орієнтованого переважно на заможні верстви, і Польської демократичної централі (ПДЦ), що включала в себе основним чином польських соціал-демократів. Кожне з цих об'єднань створювало свої осередки на місцях та активно займалося політичною та культурно-освітньою роботою. Польська політична сцена також включала інші партії, такі як Польська партія соціалістична (лівиця) і Польська партія соціалістична (революційна фракція), які співпрацювали з демократичними силами. Спільно з тими, що відзначались незалежністю і прогресивністю, Союз поляків-військовиків та Польський національний клуб Києва прагнули об'єднати польське населення під гаслом незалежності Царства Польського. Так 2 березня 1917 року в Києві був створений Комітет дев'яти з метою забезпечення зв'язку між різними польськими організаціями та формування більш широкого польського політичного об'єднання. Ініціаторами його створення виступили Польське товариство допомоги жертвам війни, Центральний громадянський комітет і Товариство добродійності.

На з'їзді представників польських громадських організацій 6 березня 1917 року в Києві був обраний Польський Виконавчий Комітет Об'єднання польських організацій (ПВК) до складу якого увійшли: Й. Бартошевич (голова), С. Хоєцький, І. Пересвет-Солтан, В. Дзедушицький, К. Домославський, С. Єзерський, М. Баранецький, С. Березовський, К. Бнінський, В. Хоєцький, Р. Кноль, Ф. Кжижановський, Б. Перро, М. Вільчинський, С. Зелінський, С. Каліновський, М. Міцкевич, К. Валігурський. Комітет включав представників різних партійних течій, включаючи консерваторів, лібералів і соціалістів. Цей орган визнавав право самовизначення націй та ставав представником інтересів поляків в Україні.

Паралельно з цим, ендеки (націонал-демократична течія) в Києві створили Польський національний клуб, спрямований на об'єднання поляків

незалежно від їхніх політичних переконань. Польські національні клуби зростали за чисельністю, хоча їхні осередки були обмежені кількома містами.

Польський політичний союз на Русі (польська організація з дореволюційних часів), який діяв під час Першої світової війни, оновив свою діяльність, створивши Польський демократичний союз на Русі. Ця вже легальна структура виступала як інструмент для масової роботи з населенням, відокремлюючи себе від ідеологічного Польського політичного союзу на Русі.

У травні-червні 1917 року Польська демократично-незалежницька група та Польська радикальна партія легалізували свою діяльність на Русі завдяки Польському демократичному союзу. 4 червня того ж року утворилося Польське демократичне об'єднання на Русі. Також у той період розпочав роботу Польський прогресивно-демократичний робітничий союз. Паралельно Польський демократичний союз створював регіональні представництва, які з'явилися у Вінниці, Житомирі, Монастирищі, Умані, Бердичеві та Звенигородці до середини червня 1917 року.

Ці об'єднання, мали своїми опонентами ендеків і прагнули впливати на польське населення. Перед III з'їздом польських організацій представники демократичних груп утворили Польський прогресивний блок з метою послаблення позицій ендеків. З 18 по 24 червня 1917 року в Києві відбувся III Польський з'їзд, на якому виникли гострі суперечки між ендеками та демократами. Більшість делегатів підтримала ПВК, але представники блоку демократичних груп залишили зали засідань. Це призвело до утворення Польського Демократичного Централу (ПДЦ) 23 червня 1917 року, до його керівництва увійшли Є. Старчевський (почесний голова), С. Стемповський (голова), М. Міцкевич (віце-голова), Р. Кноль (віце-голова), М. Баранецький, Ф. Цьонглінський, Ю. Флях, Ч. Янушевський (скарбник), С. Корицький, М. Недзельський (секретар), В. Рудницький, К. Рожневич, М. Скоковський, Л. Смульський, К. Валігурський, Я. Урсин-Замараєв. Члени Централу позитивно ставились до українського прагнення до незалежності, тому співпраця з Українською Центральною Радою (УЦР).

Польські організації приділяли велику увагу національному відродженню, відкривали школи та культурні організації для підтримки прав польської національної меншини в Україні. Лідери польського руху сприяли ідеї повалення Російської імперії та відродження власної держави, співпрацюючи з українським народом у боротьбі проти російської влади.

Ідеологічна полеміка між польськими політичними силами, що виникала через диспути, мітинги і газети (в Україні видавалося близько 40 польських газет), визначалася питанням державності Польщі. Ендеки та пілсудчики (демократичний табір) пропонували власні шляхи вирішення цього питання, конкуруючи в електоральному вимірі. Незважаючи на різноманіття політичних поглядів, основною єдністю було захист незалежності Польщі.

Польські політичні партії також активно реагували на українське питання, співпрацюючи з громадськими організаціями та підтримуючи права польської меншини. Вибірчі успіхи поляків на різних рівнях (вибори до міських дум, Всеросійські установчі збори) свідчили про їхню високу політичну активність та важливий електоральний ресурс.

Отже, на території України два основні об'єднання – ПВК і ПДЦ – претендували на роль об'єднуючого центру польського населення. Обидва об'єднання створювали свої місцеві осередки та займалися політичною та культурно-освітньою діяльністю. Існування двох конкуруючих концепцій гальмувало розвиток польського національного самоврядування в регіоні. Незважаючи на різницю підходів, обидва проекти сприяли усвідомленню поляками свого статусу національної меншини.

Попри це, польські соціалісти, такі як Польська партія соціалістична (лівиця) (ППС(л)), Польська партія соціалістична (революційна фракція) (ППС(рф)) і Соціал-демократія Королівства Польського та Литви (СДКПіЛ), також прагнули представляти інтереси польського населення. У березні-квітні 1917 року ці партії підтримували ідею об'єднання польського соціалізму та вироблення єдиної програми національного та соціального визволення пролетаріату. Це призвело до створення Польського соціалістичного об'єднання

(ПСО) 7 березня 1917 року, яке підтримали польські робітники. Однак конфлікти в середині соціалістичного табору спричинили те, що більшість осередків ПСО до кінця вересня 1917 року перетворилася на позапартійні польські робітничі клуби. Польські соціалістичні партії вели критику ПСО та висловлювали необхідність створення власних партійних осередків. Розбіжності між пріоритетами національного та соціального в середовищі польських соціалістів продовжували поглиблювати розкол у соціалістичному таборі.

У 1918 році, на тлі мирного договору між УНР і Центральними державами в Брест-Литовську, польська політична репрезентація на Наддніпрянщині очікувала важливих змін. По-перше, плани розширення української адміністрації на Холмську губернію та утворення у складі Австро-Угорщини українського коронного краю сприймалися як серйозні територіальні претензії до майбутньої незалежної Польщі. По-друге, позиції австрофілів і германофілів не відповідали настроям поляків в українських губерніях. По-третє, фактичне припинення фронту відкрило можливість подолання ідеологічних розбіжностей.

Більшість польських політичних сил на Наддніпрянщині вважала гетьманський переворот режисованою подією німців, але, незважаючи на це, вони розглядали можливість участі в уряді новоутвореної Української Держави. Ключовим мотивом було бажання зберегти польську національно-персональну автономію та Міністерство польських справ, яке функціонувало за часів УНР.

III універсал, який оголосив про скасування великої земельної власності, спричинив протести з боку ПДЦ. Вони вважали цей принцип порушенням польських інтересів і висловили рішучий протест у Раді. ПДЦ приєдналися до інших польських груп та організацій у спільному протесті, підсиленому відставками В. Рудницького та М. Міцкевича.

Демократичний Централ вважав відставку своїх представників в Раді не як стратегічну зміну політичної лінії, але як форму протесту. Замість визнання змін, Централ призначив Почентовського на місце в Раді та вирішив залишити

Міцкевича в Секретаріаті у польських справах. Багато демократів працювали у Генеральному секретаріаті у польських справах, а керівництво Централу, зокрема Каліновський, Зенон Петкевич, Рудницький та Старчевський, грали важливу роль. Централ продовжував впливати на захист польських інтересів в Україні та утримувати вплив на політику Української республіки. Вони постановили:

1. Підтримувати повну незалежність Української республіки і протистояти будь-яким федеративним зв'язкам України та Росії. Визнавати претензії України на територію Донецького вугільного регіону.

2. Вважати претензії України на Холмщину або її частину неприпустимими та порушенням суверенітету Польщі. Протидіяти таким спробам.

3. Вважати застереження України стосовно територій, що перебувають у володінні Австро-Угорської держави, нереальними. Протидіяти спробам України в цьому питанні.

4. Захищати польську власність в Україні як національне добро, а III Універсал, який передбачає скасування власності, визнавати та протестувати проти нього.

5. Вимагати для польського населення в Україні широкої національно-культурної автономії.

6. Активно підтримувати державну та організаційну діяльність українського народу та сприяти йому в усіх аспектах.

У подальшому розвитку політичної ситуації в Українській Державі стало відчутно невдоволення серед поляків українських губерній, спричинене діями гетьманату. Перший значущий момент напруження виник під час роззброєння II та III польських корпусів у квітні-червні, що супроводжувалося конфліктами із селянством та боями з австрійськими й німецькими військами. У липні Рада міністрів обмежила діяльність органів польського самоврядування, а скасування закону Центральної ради про національно-персональну автономію 9 липня 1918

року фактично паралізувало Міністерство польських справ протягом чотирьох місяців.

Легітимність ПКВ на Русі (Польський комітет виконавчий на Русі — Виконавчий комітет Зібрання польських громадських організацій на Русі, що постав 6 березня 1917 р. як керівний орган національного самоврядування) стала сумнівною через спробу Ф. Лизогуба заборонити проведення запланованого IV з'їзду польських громадських організацій на Русі 26 листопада 1918 р. У листопаді того ж року роззброєння гетьманськими військами загонів польських добровольців, що вирушали на Львів, викликало негативну реакцію української полонії.

У політичному житті Української Держави простежувалися дві взаємопов'язані тенденції – послаблення пронимецьких та проукраїнських настроїв. Розкол у середовищі лібералів був свідченням першої тенденції. Представники ПДЦ в Україні, зокрема після приїзду емісарів Ю. Пілсудського з Варшави та Кракова, відчували необхідність коригування політичної платформи, включаючи орієнтацію на Антанту. Це викликало незадоволення серед частини лібералів, які утворили в Києві Союз чинної національної боротьби і прагнули реалізувати ідею німецько-польсько-українського союзу. Ці напрямки були важливими у формуванні дипломатичних відносин, включаючи назначення Я. Токаржевського-Карашевича радником посольства Української Держави у Відні у червні 1918 р.

Паралельно з ідеологічними змінами відбулися значущі трансформації в діяльності політичних партій Польщі. По втраті актуальності питання організації польського національного самоврядування в Українській Державі та активізації очікувань відновлення державного суверенітету в Польщі, політичні партії розпочали спільну ініціативу з «рятування Польщі». Партії активно співпрацювали у межах Польської Організації Військової (ПОВ). Ця співпраця включала організаційну та агітаційну роботу серед колишніх вояків II та III корпусів, а також польських військовослужбовців австрійської армії. Спільна відозва націоналістів, лібералів та консерваторів, щодо акту проголошення

незалежності Королівства Польського від 7 жовтня 1918 року, свідчила про глибше співробітництво. Також зафіксовано випадки формування спільних виборчих списків на IV з'їзді польських громадських організацій на Русі.

Під впливом цих змін, а також відновлення незалежності Польщі, велика кількість поляків з Української Держави виїхала до відновленої Речі Посполитої. Це стосувалося не лише звичайних громадян, але і лідерів політичних партій. Уже в грудні 1918 року активність політичного життя поляків на Наддніпрянщині спадає, зокрема для націоналістів, які виїжджають до Польщі. Основний фокус польського політичного життя переміщується до Одеси, де діяла польська дивізія, а також французька розвідка та міський осередок лібералів. Це ускладнило реагування на політичні події, зокрема на антигетьманське повстання Директорії, що відбулося в Києві.

Розділ 3

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

3.1. Методичні рекомендації

На сьогодні у практиці викладання історії прийнято виділяти шість основних типів уроків. А саме:

1) Урок засвоєння нових знань

Основна мета цього типу уроку це ознайомлення з новими фактами, поняттями, законами, теоріями, твердженнями, з'ясування їх суті. Основними критеріями засвоєння знань це сформованість світогляду, уміння формулювати різні визначення та можливість пояснювати їх, наводити приклади та переказувати матеріал своїми словами. Кінцева мета це вміння учня застосовувати отриманні знання на практиці.

Основні структурні компоненти, що характеризують даний тип уроку:

- 1) ознайомлення із змістом нового матеріалу;
- 2) встановлення деяких залежностей і зв'язків між елементами нових знань.

Структура уроку ж складається з наступного:

- 1) Перевірка домашнього завдання.
- 2) Актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь
- 3) Повідомлення теми, цілей і завдань уроку, актуалізація мотивації учіння учнів.
- 4) Вивчення нового матеріалу, яке зазвичай має вигляд вступних, мотиваційних та пізнавальних вправ. Можуть ділитись на такі типи вправ як:
  - а) Первинне застосування нових знань, тобто пробні вправи.
  - Б) Самостійне застосування учнями знань під виглядом тренувальних вправ за зразком, інструкцією, або з завданням.
  - В) Творче перенесення знань і навичок у нові ситуації.
- 5) Підсумки уроку.
- 6) Повідомлення домашнього завдання.

Урок з засвоєнням нових знань спрямований на вивчення нового матеріалу, що має великий обсяг інформації, і яка зазвичай потребує значних витрат часу на опрацювання. Тому всі інші етапи можуть бути скорочені в часі, а то й пропущені. Наприклад це може стосуватись перевірки домашнього завдання. Під час проведення такого уроку основний акцент ставиться на самостійному засвоєнні знань учнями під керівництвом учителя.

2) Урок засвоєння та застосування вмінь.

Уроки цього типу проводять вже після вивчення важливих розділів програми. Їх основне завдання це є впорядкування засвоєних на попередніх уроках теоретичних знань.

Структура уроку зазвичай повинна відповідати логіці процесу систематизації знань, тобто від узагальнення окремих фактів до формування понять, їх систем. А вже від системи - до засвоєння провідних ідей і теорій науки. Урок засвоєння та застосування вмінь має такі структурні етапи:

- 1) Перевірка домашнього завдання.
- 2) Актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь;
- 3) Повідомлення теми, цілей і завдань уроку; актуалізація мотивації учіння учнів.

- 4) Вивчення нового матеріалу та первинне застосування нових знань у вигляді пробних вправ. Самі вправи можуть бути як самостійне застосування учнями знань у звичайному виді, наприклад як тренувальні вправи за зразком, інструкцією, та ін. Так і як творче перенесення знань і навичок у нові ситуації.

- 5) Підсумки уроку.

- 6) Повідомлення домашнього завдання.

Уроки цього типу спрямовані на систематизацію найбільш суттєвих питань з вивченого матеріалу, подолання прогалин у знаннях учнів. Під час таких уроків узагальнення і систематизацію можна реалізовувати методами, які використовують в інших типах уроків. При цьому важливо домагатися відображення фактичного матеріалу у свідомості учнів у формі ідей і теорій.

3) Урок узагальнення і систематизації знань

Уроки цього типу проводять вже після вивчення важливих розділів програми. Їх основним завданням є впорядкування засвоєних на попередніх уроках теоретичних положень у систему.

Структура уроку повинна відповідати логіці процесу систематизації знань: від узагальнення окремих фактів до формування понять, їх систем і від них - до засвоєння провідних ідей і теорій науки. Урок узагальнення і систематизації має такі структурні етапи:

1) Повідомлення теми, мети, завдань уроку і мотивація навчальної діяльності учнів.

2) Відтворення і корекція опорних знань.

3) Повторення й аналіз основних фактів, явищ, подій.

4) Узагальнення і систематизація понять, засвоєння системи знань і їх застосування для пояснення нових фактів і виконання практичних завдань.

5) Засвоєння провідних ідей та основних теорій на основі широкої систематизації знань.

6) Підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання.

Урок цього типу спрямований на систематизацію найбільш суттєвих питань з вивченого матеріалу, подолання прогалин у знаннях учнів. Під час такого уроку узагальнення і систематизацію можна реалізовувати методами, які використовують в інших типах уроків. При цьому важливо домагатися відображення фактичного матеріалу у свідомості учнів у формі ідей і теорій.

4) Урок контролю і корекції знань і вмінь

Хоч контроль і корекція здійснюються на кожному уроці, однак після вивчення великих розділів програми вчитель може провести спеціальний урок з контролю і корекції, щоб виявити рівень оволодіння учнями знань, умінь і навичок. Така перевірка іноді носить назву тематичний облік знань. Урок може мати наступну структуру:

1) Повідомлення теми, цілей та завдань уроку.

2) Актуалізація мотивації учіння учнів.

3) Перевірка знання учнями фактичного матеріалу й основних понять, перевірка глибини осмислення учнями знань і ступеня їх узагальнення.

4) Застосування учнями знань у стандартних і змінних умовах.

5) Перевірка, аналіз і оцінка виконаних під час уроку робіт.

6) Підсумок уроку.

7) Повідомлення домашнього завдання.

Також цей тип уроку спрямований також на з'ясування причин труднощів і прогалин в оволодінні навчальним матеріалом. Під час контрольньо-перевірочного уроку не рекомендується використовувати його як у формі самостійних етапів повністю, навіть такі частини, як перевірка домашнього завдання, закріплення чи повторення вивченого.

5) Комбінований урок

Комбінований тип уроку зазвичай оснований на формальних ступенях або рівнях навчання. Це підготовка до засвоєння нових знань, оволодіння новими знаннями й уміннями, закріплення і систематизація знань, застосування отриманого досвіду на практиці. Ці етапи уроку можуть бути скомбіновані в будь-якій послідовності, що робить такий тип уроку гнучким та забезпечує можливість для досягнення різних навчально-виховних цілей. Крім цього, етапи комбінованого уроку можуть узгоджуватись із закономірностями процесу навчання, динамікою розумової працездатності учнів. У шкільній практиці частка таких занять становить більшу частину від загальної кількості уроків. Однак в умовах комбінованого уроку вчителю може бракувати часу не тільки на організацію засвоєння нових знань, а й на всі інші види пізнавальної діяльності.

Комбінований урок як поєднання структурних елементів уроків різних типів передбачає досягнення двох або більше дидактичних цілей. Наприклад комбінований урок, у якому поєднується перевірка раніше засвоєного матеріалу та оволодіння новими знаннями, має таку структуру:

1) Перевірка виконання домашнього завдання.

2) Перевірка раніше засвоєних знань методом фронтальної бесіди, індивідуального усного опитування чи невеликої за обсягом письмової роботи з тестовими завданнями.

3) Мотивація учіння школярів, повідомлення теми, мети і завдань уроку.

4) Сприйняття й усвідомлення учнями нового навчального матеріалу.

5) Осмислення, узагальнення і систематизація знань.

6) Підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання.

У практиці роботи сучасної школи використовують різні види комбінованого уроку: синтетичний, адаптивний та ін. У процесі синтетичного комбінованого уроку вивчення нового матеріалу органічно поєднано з його закріпленням, повторення вивченого раніше відбувається не тільки репродуктивним шляхом, а й через різноманітну самостійну роботу. Вивчення нового матеріалу може відбуватися і в процесі актуалізації опорних знань. Синтетичний урок не має чітко визначених етапів, характерних для класичного комбінованого уроку.

Адаптивний урок передбачає розв'язання кількох навчально-виховних завдань, спрямованих на максимальне пристосування навчання до індивідуальних особливостей учнів, їхніх пізнавальних можливостей.

б) Уроки практичного застосування знань, навичок і умінь

Використання цього типу уроку передбачає виконання учнем комплексних завдань різної складності, які зазвичай охоплюють матеріал кількох розділів або тем навчальної програми. Його основною метою є реалізація засвоєних понять і теорій в інтелектуальній чи практичній діяльності учнів. Структура уроку складається з:

1) Перевірка домашнього завдання.

2) Актуалізація і корекція опорних знань, навичок і вмінь.

3) Повідомлення теми, цілей і завдань уроку, осмислення змісту й послідовності застосування способів виконання дій.

3) Самостійне виконання учнями завдань під контролем і за допомогою вчителя.

4) Звіт учнів про роботу і теоретичне обґрунтування отриманих результатів.

5) Підсумки уроку.

6) Повідомлення домашнього завдання.

Під час такого типу уроку учні осмислюють і поглиблюють свої знання у процесі виконання вправ, лабораторних чи практичних робіт, опрацювання нових джерел на підтвердження відомих їм законів, правил, підготовки повідомлень, рефератів. Важливим завданням вчителя на цьому уроці є визначення спільних для окремих тем чи розділів програми ідей, понять, правил, добір відповідних вправ, що дають змогу комплексно застосовувати знання, уміння і навички учнів.

Для ефективного досягнення мети кожного з типів уроків, доцільно використовувати історичні джерела. Однак використовувати їх у повній мірі не можливо через брак часу.

З цього можна зробити висновок, що працювати з історичним джерелом краще всього на практичних заняттях. Саме на уроках практичного застосування умінь старшокласники зможуть застосовувати здобуті раніше знання та уміння. У такий спосіб вони самостійно зможуть вирішити пізнавальні завдання, які постають перед ними.

Проте на сучасному етапі, коли потік нової інформації неперервний, відбувається зміна підходу до джерельної бази. На передній план виходять різноманітні документи та архівні матеріали. Виникає необхідність включення нової інформації у процес навчання та перетворення її з матеріалу для ознайомлення на матеріал для дослідження. Це можливо за умови:

1. Зацікавленості вчителя у підвищенні його власної фахової майстерності, де важливу роль відіграє глибоке знання предмета та наукової сфери, вміння поєднувати теоретичні положення з фактами та виявляти інтерес до дослідницької діяльності.

2. Поєднання теоретичного матеріалу з документами на основі вирішення загальної проблеми, поставленої вчителем на етапі вивчення теми.

3. Обмеження об'єкта учнівського дослідження лише першоджерелами як джерелами безпосередньої інформації про події, близькі до реальності.

4. Використання різних за видами і жанрами історичних документів для кращого розуміння руху подій, позицій суспільних сил та відображення всеполітичного та соціально-психологічного фону епохи.

5. Точного відбору текстів документів за критеріями науковості, легкості сприйняття учнями та відповідності навчальній програмі.

6. Забезпечення учнів повними адаптованими текстами або уривками документів, текстами завдань та списком додаткової літератури.

7. Системності у роботі, включаючи порівняльний аналіз першоджерел, які сприяє усвідомленню історичного процесу та формуванню знань.

8. Ефективного використання міжпредметних зв'язків для глибшого розуміння проблеми.

9. Проведення порівняльного аналізу оцінок історичних подій у документах та сучасних джерелах.

10. Урахування місцевого, регіонального, українознавчого та загальноісторичного рівнів при вивченні документів.

11. Поєднання політичної та соціальної історії для створення об'єктивної моделі періоду вивчення.

Використовуючи джерела на уроках історії, вчитель повинен дотримуватись певних правил:

1. Готувати учнів до сприйняття нового типу інформації.
2. Використовувати під час заняття різні типи історичних джерел.
3. Поєднувати джерело з індивідуальною та груповою формами роботи.
4. Застосовувати джерело паралельно з використанням підручника, історичної карти.

5. Передбачати форму роботи та обговорення джерела.

Історичні джерела можна використовувати на різних типах уроків:

1. Урок-лекція з елементами вивчення нового матеріалу, де можна періодично використовувати історичні джерела для уточнення або закріплення матеріалу.

2. Комбінований урок, що поєднує пояснення нового матеріалу з використанням джерел та роботи учнів (індивідуальна, групова) за допомогою питань та завдань.

3. Урок-семінар, де учні готують власні виступи та дослідження з використанням історичних джерел.

Для ефективного дослідження історичного джерела можна використовувати нестандартні уроки з різними інтерактивними вправами, такими як рольова гра, «Експерти», «Зигзаг», «Мікрофон», «Обмін ролями», «Що? Де? Коли?», урок-КВК, «Брейн-ринг», «Щасливий випадок» та інші. Кожен нестандартний урок включає елементи традиційного, такі як сприймання нового матеріалу, його засвоєння, осмислення, узагальнення, застосування, але в нестандартних формах.

Ознайомлення учнів з різними типами джерел та робота з ними дозволяє вчителю робити уроки цікавими, насиченими і продуктивними. Демонстрація джерел викликає інтерес учнів та сприяє міцному запам'ятовуванню окремих подій. Це також створює передумови для формування чітких уявлень, свідомого та глибокого засвоєння знань.

З метою урізноманітнення форм і методів навчання і позакласних занять можна проводити дискусії, інтелектуальні ігри та інші активні методи. Це дозволяє враховувати індивідуальні особливості, інтереси та здібності кожного учня.

Кожне джерело має свого автора зі своїми власними поглядами, тому вчитель має добирати такий матеріал, який дасть змогу учням самостійно зробити висновки.

У старших класах можна використовувати джерела на різних етапах уроку.

Інколи доцільно використати елементи інноваційної технології Ю.Троїцького (навчання без підручника). Переглядаючи певний відеоматеріал, учень може перевірити його за історичними документами, архівними дослідженнями і зробити висновки самостійно.

Використання різних типів джерел разом у комплексі з аудіовізуальними засобами на уроках історії може бути надзвичайно ефективним. Наприклад, вивчаючи тему "Перша світова війна" (10 клас), вчитель може використовувати текстові матеріали разом з уривками з фільму "Брусилівський прорив", які відповідають змісту тексту. Учні, після ознайомлення з матеріалом, обговорюють його інтерпретацію власними словами та роблять висновки.

Використання різних типів історичних джерел є ключовою умовою для творчої роботи вчителя, оскільки арсенал джерельної бази є різноманітним. Завдяки різноманітній роботі з джерелами, вчитель може:

1. Урізноманітнити форми подання інформації, зробити уроки цікавішими та насиченими.
2. Розширити спектр навчальних завдань для учнів.
3. Індивідуалізувати процес навчання, враховуючи потреби кожного учня.
4. Застосовувати ігрові прийоми, використовуючи історичні джерела.
5. Активізувати учнів, підсилюючи їх роль як суб'єктів учбової діяльності.
6. Підвищити мотивацію старшокласників до навчання.

Важливо враховувати рівень підготовки учнів до роботи з різними типами джерел та використовувати завдання трьох типів: репродуктивного, продуктивно-пізнавального і проблемного. Також слід знайомити учнів з текстами хрестоматій, підручників та критикою до джерел. Це допомагає краще засвоювати інформацію, що міститься в джерелах.

Підсумовуючи, робота з різними типами джерел на уроках історії сприяє розвитку критичного мислення, дослідницьких вмінь та навичок учнів. Вона не лише урізноманітнює урок, але й сприяє формуванню у старшокласників навичок самостійної роботи з історичними джерелами.

3.2. План конспект з уроку історії України 9 клас

Тема: Піднесення українського національного руху на західно-українських землях на початку ХХ століття

Мета уроку: Учні повинні здобути знання про політичні партії на початку 20 століття в Україні, їхні програми та роль у важливих історичних подіях.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручники, зошити, відеоматеріали

Час: 45 хвилин

1. Вступ:

- Коротке повторення основних положень попереднього уроку
- Формулювання мети та завдань уроку.

2. Огляд історичного контексту:

- Короткий огляд ключових історичних подій на початку 20 століття в Україні.
- Визначення необхідності розуміння політичного ландшафту цього періоду.

3. Основні політичні партії:

- Огляд основних політичних партій.
- Коротке визначення програм та завдань кожної з партій.

Завдання:

Самостійна робота з підручником. Політичні партії Галичини

Виписати в зошит назву партії і головну ідею, мету, діяльність

1. Русько-українська радикальна партія – РУРП, ідея поєднання соціальної боротьби українського народу з національною.
2. Українська соціал-демократична партія – УСДП, проводила пропагандистську роботу серед малоземельних селян і сільськогосподарського пролетаріату, а також сприяла активній участі членів партії в селянських страйках.
3. Українська національно-демократична партія – УНДП. Мета – забезпечити українському національному рухові масовість. УНДП стала

організатором потужного вічевого руху, який охопив чи не всі найбільші населені пункти Галичини.

Вправа «Так – Ні».

- 1) РУРП спиралася на підтримку буржуазії Східної Галичини. –
- 2) Лідери УНДП прагнули забезпечити українському національному рухові безпечність. –
- 3) З 1902 р. УНДП «взяла у свої руки керму політики». +
- 4) В УСДП, УНДП та РУРП була спільна кінцева мета. +
- 5) У 1905 р. в Чернігові було створено Українську радикальну партію. –
- 6) У Галичині угорська влада активно проводила політику мадяризації. –
- 7) Кирило Трильовський заснував фізкультурно-спортивну організацію «Січ». +
- 8) Товариство «Просвіта» організувало захід, який увійшов в історію як Шевченківський здвиг. –

Заповнити таблицю

Розмістіть імена політичних діячів, відповідно до партії чи організації, яку вони очолювали.

РУРП	УСДП	УНДП	«Сокіл»
3, 6	2, 8	1, 7	4, 5

- 1) К. Левицький;
- 2) М. Ганкевич;
- 3) К. Трильовський;
- 4) І. Боберський;
- 5) В. Нагірний;
- 6) М. Павлик;
- 7) М. Грушевський;

8) С. Вітик.

4. Групова робота:

- Кожна група отримує ім'я однієї партії та вивчає її програму та ідеї.

Після цього групи представляють свої висновки.

5. Презентації груп:

- Спільна дискусія: Обговорення ключових питань та висновків, які зроблені під час групової роботи.

6. Заключне обговорення:

- Запитання для обговорення: Які партії мали найбільший вплив на події того часу? Як їхні ідеї вплинули на подальший розвиток України?

- Підсумок та закріплення ключових понять.

Домашнє завдання:

Передивитись відео «9 клас. Історія України. Піднесення українського національного руху.»

<https://www.youtube.com/watch?v=u2j0O4BzrsE>

ВИСНОВОК

У ході проробленої роботи, відповідно до поставлених завдань, нами були сформовані наступні висновки.

Першим завданням з дослідження політичних партій Західної Галичини на початку 20 століття були виявлені ключові аспекти, які визначали політичний ландшафт регіону в той період. Аналізуючи діяльність різних партій, вдалось виявити їхні ідеологічні орієнтації, програми та вплив на суспільство.

Перш за все, слід відзначити розмаїття політичних поглядів та стратегій партійного життя Західної Галичини на зазначений період. У той час як деякі партії висували ідеї соціальної справедливості та національної самостійності, інші більше акцентували увагу на економічних питаннях чи релігійних цінностях. Різноманітність партійних підходів та програм свідчить про культурну та політичну насиченість Західної Галичини того періоду.

Крім того, вивчення політичних партій дозволило з'ясувати, як вони впливали на соціально-політичну ситуацію в регіоні та як їхні дії відображалися у розвитку громадянського суспільства. Роль партій у формуванні та реалізації соціальних програм та політичних ініціатив стала ключовою у розвитку громадянського суспільства. Їх різноманіття у партійних підходів в цьому регіоні створювало умови як для дискусій та взаємодії, так і для виникненню конфліктів, за допомогою чого визначався подальший розвиток політичного середовища.

Дослідження політичних партій Західної Галичини на початку 20 століття засвідчило їхню важливу роль у формуванні політичної ситуації регіону та його вплив на соціальний розвиток. Результати цього дослідження сприятимуть глибшому розумінню історії та політики Західної Галичини, розширюючи уявлення про складні аспекти політичного розвитку регіону на початку 20 століття.

Другою частиною завдань було дослідження теоретичні основи використання історичних джерел на уроках історії у закладах загальної

середньої освіти та, зокрема, під час викладання історії суспільно - політичного життя Західної України на початку ХХ століття.

Робота з комплексом історичних джерел або з окремими видами на уроках історії має бути постійно присутньою. Але дослідницька робота потребує вже наявного багажу знань, умінь та навичок. Старшокласники повинні: вміти працювати з різними типами джерел, володіти навичками дослідницької роботи. Натомість вчитель повинен повністю організувати та координувати цей процес, а саме: постійно оновлювати і дидактичну базу, підбирати джерело відповідно до теми та адаптувати його, враховуючи індивідуальні та вікові особливості. Дотримуючись цих правил, учні зможуть покращити свої вміння та навичками роботи з історичними документами, сформувати навички дослідницької роботи, створити власну документальну бази, мати власну думку та вміти аргументовано відстоювати її – це наступне питання дослідження яке присвячене особливостям використання джерел на уроках.

Список використаної літератури

1. Грицак Ярослав. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. *Записки Наукового Товариства імені Т. Шевченка*. Т. ССХХСЛ. Львів, 1991. С. 71.
2. Дев'ятий з'їзд РУРП. *Громадський голос*. 1899. 17-18 грудня.
3. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням // І. Лисяк-Рудницький. *Історичні есе: у 2 т. Т.1. К.*, 1994. С. 430.
4. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові). 146/7/4529:12-13
5. ЦДІА України у Львові. 372/1/12:1-5 (Протоколи засідань «Підгірської Народної Ради»)
6. ЦДІА України у Львові, 146/7/4529:12.
7. ЦДІА України у Львові, 146/7/4529:12.
8. Нова партія, її програма і організація. *Будучність*. 1899. 15 грудня.
9. Степан Баран Степан. Наша програма і організація. Львів, 1913. С. 10.
10. Левицький Кость. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни. 1914–1918. Львів, 1928. С. 10–11.
11. Левицький Кость. Історія політичної думки галицьких українців. Львів, 1926. С. 494.
12. Armin Mitter, "Galizien — Krisenherd in den Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Russland (1910–1914)", *Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Ländern Europas*. 1984, №28. С. 211.
13. Золоті ворота. Історія Січових Стрільців 1917–1919. Львів, 1937. С. 6.
14. ЦДІА у Львові, 372/1/17:3-8. Протоколи засідань комітету від 2.08.1914 та 16.08.1914.
15. Старка Володимир. Страйки сільського населення Східної Галичини 1902–1903 років як засіб боротьби за економічні та політичні права. 2017.
16. Любомир. Селянський бунт у Галичині 1902–1935. У 30-ліття великого селянського страйку. Скрентон, 1935.

17. Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття. Довідник. К., 1996.
18. Кондратюк К. Нариси історії українського національного руху XIX ст. Тернопіль, 1993.
19. Возняк М. Іван Франко в добі радикалізму. *Україна*. Кн. 6. К., 1926.
20. Москалюк М. Українська католицька народна партія і проблема польсько-українського порозуміння // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Івано-Франківськ.
23. Андрухів Ігор. Кость Левицький: сторінки життя. 1995.
24. 40 незабутніх днів. З історії боротьби за Владу Рад на Закарпатті в 1919 році. 1967.
25. Красівський О. Я. Галичина в першій чверті XX ст.: Проблеми польсько-українських відносин. Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 416 с.
26. Мазипчук Максим. Український ліворадикальний рух на Галичині та Волині (1920-ті роки). 2016.
27. Литвин М. Історія ЗУНР. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 362 с.
28. Кліш А. Політична діяльність християнсько-консервативної течії наприкінці XIX – на початку XX ст. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. Вип. 1. С. 63–68.
29. Лозинський Михайло. Михайло Павлик, його життя і діяльність Відень: Видання Союзу Визволення України, 1917. 23 с.
30. Яковлев Ю. Діяльність Миколи Лагодинського в Українській радикальній партії. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. 2014. Ч. 25–26. С. 72–87.
31. *Народ*. 1890. Ч. 20. 15 жовтня. С. 301–303.
32. Енциклопедія історії України. Т. 4: Ка-Ком К.: Наукова думка, 2007.

33. Богоявленський Д. Формування прийомів розумової роботи учнів як шлях розвитку мислення та активізації вчення. *Питання психології*. 1962. № 4.
34. Студенікін М. Методика викладання історії у школі: підр для студ. вищ. навч. закладів. М: Владос, 2000. 240 с.
35. Мойсеюк Неля. Педагогіка. навчальний посібник К., 2009. 656 с.
36. Румянцев В.Я. Робота з історичними джерелами. *Викладання історії в школі*. 2003. № 3. С. 38–41.
37. Мачинська Н. І., Стельмах С. С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі. 2012.
38. Ковбасюк Т. М. Методичні засади використання писемних історичних джерел у навчанні історії України учнів основної школи. К., 2010.
39. Пометун О., Власов В. Практичний довідник учителя історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика викладання*. 2015. № 2.
40. Нагірняк А. Я. До історії створення та діяльності спортивного товариства «Сокіл» у Львові (кінець XIX – початок XX ст. Львів, 2008. С. 26–30.
41. Лях-Породько О. Сокільський гімнастичний рух в Україні на межі XIX-XX століть. К.: Науковий світ, 2011.
42. Качмар Володимир. Питання про створення українського університету у Львові в австрійському парламенті на початку XX ст. (Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / За ред. М. Мудрого. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Спеціальний випуск. 1999. С. 421–425 с.
43. Левицький Кость. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр. Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василіан у Жовкві, 1926.
44. Сухий Олексій. Львівський університет на рубежі XIX–XX ст.: організація, школи, громадське життя. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2013. Вип. 49. С. 52–77.

Веб ресурси

2.1. Сторінки історії: Олександр Барвінський

(http://sd.net.ua/2009/07/06/stornki_stor_oleksandr_barvnskijj.html)

2.2 Іван Франко і радикальна партія Євген Нахлік (<https://zbruc.eu/node/52402>)

Посібник для вчителя. Всесвітня історія. Новий час (XV—XVIII ст.)

(https://uahistory.co/lesson/teachers-guide-world-history-8-class-mokrogyz-2008/38.php#google_vignette)

21. Агентство Стратегічних Досліджень. Олександр Барвінський — український політик та громадський діяч. (https://web.archive.org/web/20110524105825/http://sd.net.ua/2009/07/06/stornki_stor_oleksandr_barvnskijj.html)

22. КПЗУ і "Сельроб". Український лівий рух на Галичині й Волині в 1920-х (<https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/04/1/149034/>).

У вишиванках і з топірцями: як товариство "Січ" виховувало патріотичну молодь

(<https://localhistory.org.ua/texts/statti/u-vshivankakh-i-z-topirtsiami-iaak-tovarisstvo-sich-vikhovuvalo-patriotichnu-molod/>)

Фізкультурно-спортивна організація «Січ»

<https://buk2016.wordpress.com/2016/04/17/фізкультурно-спортивна-організація/>